

Liget

2019-2
február

[XXXII. évfolyam 2. szám]

ligetmuhely.com

TARTALOMJEGYZÉK [XXXII. évfolyam 2. szám]

Kiss Lajos András POLITIKAI TÖREDÉKEK –	4
KIEGÉSZÍTÉSEK A KULTÚRHARCHOZ	
Handi Péter RÓZSASZÍN KÖD	27
Csongor Andrea MIT MONDANA ERRE ANYÁNK?; ELVÉTVÉ	29
Polgár Teréz Eszter KÖZELKÉP ÉS NAGYTOTÁL	33
 HORGAS BÉLA VERSÉHEZ	
Búth Emília SZÍNE–FONÁKJA	48
Nacsinák Gergely András ÖRÖK BESZÉD	51
Vörös István LÉLEKVÁNDORLÁS	55
Varga Zoltán Zsolt APÁK KEZEI; MITIKUS MADÁR	58
Somfai Anna MINDENNAPI DRÁMA	66

Reszler Gábor ÜLDÖZÉS, ÜLDÖZTETÉS – NÉPIRTÁS	70
Brassó Anna BOSZORKÁNYBODZÁK	85
Vörös István TÚL JÓL ÉRTHETŐ	87

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kissvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Munkatárs | Mészáros Blanka
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Kiss Lajos András

POLITIKAI TÖREDÉKEK – KIEGÉSZÍTÉSEK A KULTÚRHARCHOZ

2019-02-08 | ESSZÉ

A múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben zuhogtak az abszolút viccek. Mind kérdés-válasz szerkezetűek voltak – például: *Mi az abszolút szemtelenség? – Odacsinálni valaki ablaka alá, majd bekopogni vécépapírért.*

Ez jutott eszembe, amikor olvastam Slavoj Žižek tanulmányának elején Jože Jurančič régi szlovén kommunista forradalmár tragikomikus élettörténetének néhány epizódját. ^[1] Žižek bevezetésként leírja, hogy Jurančič személye és különös fordulatokban bővelkedő életpályája szinte tökéletes metaforája a sztálinista totális rendszer működésének. Ugyanakkor, s ezt már én teszem hozzá, az iménti szakállas vicc változataként is értelmezhető. Amikor 1943-ban váratlanul kapitulált Olaszország, az adriai Rab szigetén őrzött jugoszláv hadifoglyok éltek az alkalommal, és Jurančič vezetésével felkelést robbantottak ki. Szinte hihetetlen, de a fogolytábor sanyarú körülményei között csontig soványodott 2000 hadifogolynak sikerült lefegyvereznie a kapituláció hírértől összezavarodott 2200 olasz katonát, és *felszabadították önmagukat*.

bizarr fordulatok

A jugoszláv történelem iránt érdeklődők számára ez az alaptörténet is érdekes. Nekem inkább a háborút követő években vett bizarr fordulatok tanulságosak. Az időközben Sztálin első számú ellenfelévé lett Tito marsall (aki a maga „birodalmában” ugyancsak sztálinista eszközökkel gyakorolta hatalmát) parancsot adott Jurančič letartóztatására – nyilván egyik lehetséges riválisát látta benne –, és rövidesen az Adriai-tengeren található „Kopár szigeten” (Goli Otok) berendezett, hírhedt kommunista munkatáborba számúzta a nemrég még hős forradalmárt. De a valódi fordulat csak eztán következett. 1953-ban, a Rab szigeti felkelés tízedik évfordulóján, egyszer csak parancs érkezett a táborba: Jurančičot és néhány, a felkelésben részt vett társát engedjék ki, hogy Jurančič *felavathassa a felkelés évfordulójára éppen elkészült emlékművet*. S valóban: Jurančič annak rendje-módja szerint felavatta *ön maga* emlékművét – utána visszavitték a munkatáborba, ahonnan (ha hinni lehet a szlovén Wikipédiában található életrajzának) csak 1958-ban szabadult.

Žižek számára Jurančič személye nemcsak a sztálinizmus metaforája: a szlovén forradalmár sorsa a történelem iróniájának vagy – hegeli szóhasználattal – a történelmi ész cselének folyton ismétlődő, „immanens szükségszerűségét” is láthatóvá teszi. Vajon az 1917-es forradalom hőse, a proletariátus mint a

szingularitást és az egyetemességet magában foglaló különös társadalmi osztály, miután győzelmet aratott az *ancien régime* felett, nem merevedett-e fokozatosan önmaga emlékművévé?

Nem érhető-e tetten – a „sajátosan orosz” borzalmak mellett – valamilyen általánosítható *történelmi szükségszerűség* a sztálini diktatúrában is? Mert rendszerben időről időre felbukkanó deficiteket a szépen hangzó, de a valóságban soha be nem teljesített ígéreteket a hatalom birtokosai úgy igyekeznek kompenzálni, hogy azokon ütnek a legnagyobbat, akik kiharcolták az aktuális állapotokat. Nem éppen Napóleon volt, aki a forradalmi agitációt erőszakkal elnyomó Thermidor bukását követően, szinte a semmiből előbukkanva, átvette a hatalmat, és maga irányította a forradalmi agitációt – igaz, már nem a saját a hazájában, hanem a

Franciaországgal épp hadban álló országokban? Az októberi forradalmat követő évtizedben Trockij is ehhez hasonló próbált: a lenini örökséghez híven hozzákezdett a forradalom világméretű exportjához. Miután a Vörös Hadsereg csúfos kudarcot szenvedett a lengyelországi hadjárat során, és Trockijjal együtt elbukott a világforradalom nagy kísérlete, Sztálin immár otthon folytatta a „forradalmat”: a kulákok, a középparasztok, az értelmiségiek, s végül a nép ellenségének kikiáltott *bárki* ellen.

erőltetett iparosítás

Csakhogy, mondja Žižek, a világpolitika újabb történései is bizonyítják, hogy a hegei dialektikus törvény továbbra is érvényben van. Az egymással szemben álló blokkok mindig a másik oldaltól

elcsent eszközökkel teljesítik be saját törekvéseiket. „A néhány évtizeddel ezelőtt populista programmal argentin elnökké választott Carlos Menem a hatalom megszerzését követően nagyon szigorú pénzügyi politikát folytatott, s az IMF által irányított privatizálást sokkal radikálisabban vitte végbe, mint azt a 'liberális' és piacorientált ellenfelei szerették volna.” **[2]** De megemlíthetjük a konzervatív De Gaulle-t is, akinek 1960-ban volt bátorsága – ellentétben szocialistákkal! –, hogy elvágja a gordiuszi csomót, és beleegyezzen Algéria függetlenné válásába. Vagy talán nem ugyanebbe a körbe tartozik a „héjaként” ismertté váló izraeli Menachem Begin, aki mindenki meglepetésére Camp Davidben békét kötött az egyiptomiakkal? A legmegdöbbentőbb példákat mégis a szovjet történelem kínálja. Az ezerkilencszázhuszas évek közepén koalícióra léptek egymással a sztálinisták és a buharinisták, hogy egyfajta pacifikált és visszafogott politikát folytassanak a magánparasztokkal szemben. A radikálisan baloldali trockisták és a zinovjevisták villámgyorsan összefogtak a sztálinisták és a buharinisták ellenében. Utóbbiak ugyanis az erőltetett iparosítás szükségességét hangsúlyozták, továbbá kemény intézkedéseket akartak életbe léptetni a parasztokkal szemben (magasabb adók, kényszerkollektívizálás stb.) „Könnyen el tudjuk képzelni, írja Žižek, mennyire meglepte a baloldali ellenzéket, amikor 1928-ban Sztálin hirtelen 'baloldali fordulatot' hajtott végre, és most már ő volt az, aki gyors iparosítást és a mezőgazdaság brutális kényszerkollektívizálásának szükségességét követelte. Mindez ekkor már nemcsak a

programok szintjén jelent meg, hanem nagyon gyorsan könnyeket és vért követelő, brutális valósággá lett. Olyan valósággá, amelyről a trockisták korábban még csak álmodni sem mertek. Viszont az addig hangoztatott kritikájuk, hogy Sztálin jobboldali (azaz *thermodori*) elhajló, hirtelen jelentésnélkülivé és értelmetlenné vált.” **[3]** Nem csoda, hogy ezt követően Trockij hívei tömegesen álltak át Sztálin táborába, amit nem sokkal ezután véres leszámolás követett a trockista frakcióval. Mindez mutatja, hogy a kommunista pártok nagyon hamar megtanulták a technikát, amit a katolikus egyház már két évezrede meglehetősen sikerrel gyakorolt. Az egyház jól tudta, hogy azok politikáját kell átvenni, akiket korábban éppen az egyház ítélt el, viszont azok nézeteit kell kanonizálni, akiktől semmit sem akart átvenni. **[4]** Mert a politikában mindig az a megoldás tűnik kifizetődőnek, ha az idealizált példaképet angyali magasságokba emelik, ellenben a prózai hétköznapiakban az ellenfél fegyvertárából elcsent brutális eszközöket használják.

Nézzünk a közelmúlt magyar politikai történéseire! Még egy évtizede sincs, hogy a jelenlegi kormánypártok, nem kis részben az úgynevezett „multi-ellenes” retorikájuknak köszönhetően, látványos győzelmet arattak. Eleinte a *gonosz multik* és

a *jó hazai tőke* régről ismert oppozíciójára építették egyik legfontosabb politikai üzenetüket, amelyre az ellenzék szinte rutinszerűen aggatta a populista jelzőt. Néhány év leforgása alatt azonban ez az oppozíciós pár jelentősen átalakult, és már a stratégiai együttműködést kiérdemlő *jó multi* és az erre méltatlan *rossz multi* ellentétéként született újjá. A metamorfózis azt is pontosan jelzi, hogy a kormánypártok sokkal jobban megértették a globális tőke logikáját, mint az emberi jogokra, illetve az utópisztikus kapitalizmusra fixált, úgynevezett „baloldali” ellenzék.

[5] A globális tőkét valójában nem az érdekli, hogy liberális vagy illiberális politikai szisztéma van-e éppen abban az országban, ahová éppen befektet. Olykor kifejezetten kedvére vannak a társadalmi nyugalmat – az alacsony béreket és a hosszú munkaidőt – jobban garantáló autokratikus rendszerek, miként ezt tucatnyi példával lehet alátámasztani (Chile a múlt század hetvenes- nyolcvanas éveiben, egy sor dél-kelet ázsiai ország stb.).

világpolitikai összefüggés

Friedrich Nietzsche *A hatalom akarása* 481. töredékében írja a sokak szemében manapság is botrányos tézist, hogy: „A pozitivizmussal szemben, amely megáll

annál a jelenségnél, hogy ‘csak tények vannak’, azt mondanám: nem, pontosan tények nincsenek, csak interpretációk.” **[6]** A történelem tanulsága szerint nagyon is igaz Nietzsche megjegyzése, s ezt az igazságot leginkább a politikai diskurzus világában lehet igazolni. Képzeljük el a következő szituációt! Ha bármely nagyobb magyar város utcáján sétálgatva arra kérjük az éppen velünk szembe jövő járókelőt, foglalja már össze néhány tömör mondatban, hogy szerinte mit érdemes tudni a két Koreáról, akkor – még ha az illető csak minimális tájékozottsággal rendelkezik is napjaink világpolitikai összefüggéseiről – valószínűleg azt válaszolja: „Észak-Korea a világ egyik legfélelmetesebb zsarnoki állama, kommunista kövület, ahol épeszű ember egy napot sem szeretne eltölteni. Ezzel szemben Dél-Korea a gyors és látványos gazdasági fejlődés mintaországa, amely alig néhány évtized alatt egy szegény, elmaradott országból a fejlett világ élvonalába küzdötte fel magát.”

Nem így látja mindezt Alekszandr Dugin, napjaink szélsőjobbaldali köreinek egyik legismertebb és legbefolyásosabb gondolkodója. A *Geopolitika* című könyvében olvashatjuk: **[7]** Észak-Korea nem vesz részt a Távol-Kelet beteges nyugatosodásában, hanem ragaszkodik saját tradicionális társadalmi-politikai berendezkedéséhez, amelynek az ősi sámánizmus és a Kim-dinasztia által kidolgozott *Dzsucse* (önerőre-támaszkodás) autarchikus ideológiája képezi alapját, s ezt a tradíciót az állam mindenféle külföldi befolyással szemben állhatatosan védelmezi. „Észak-Koreát a férfias bátorság, a globalizációval és az egypólusú világrenddel szembeni hatékony ellenállás jellemzi. Mindez egy kis nép teljesítménye, s már csak ezért is méltó az elismerésre. Az ugyan igaz lehet, hogy a nukleáris hatalomként létező Észak-Korea, megőrizve társadalmi, etnikai önállóságát és politikai függetlenségét, meglehetősen szerény életszínvonal és miként azt a liberális ideológia hívei mondják korlátozottan 'demokratikus' viszonyok közepette éli mindennapjait.” **[8]** De mégiscsak szabadon! – hangzik Dugin végső ítélete. Ezzel ellentétben Dél-Korea mára szinte teljesen elveszítette kulturális identitását. Az ország az Amerikából érkezett neoprotestáns kisegyházak és szekták játékszerévé vált, és mindenben kiszolgálja az USA geopolitikai érdekeit. Dél-Korea identitását vesztett, szubsztancia nélküli világ, amely „spirituális” értelemben szinte nem is létezik.

Az elméleti jogtudomány képviselői közül ma is akadnak, akik a huszadik század egyik kiemelkedő jogfilozófusának tartják az 1884-ben született Arthur Baumgartent. Ez a „töretlen elismertség” azért is figyelemre méltó, mert a német jogfilozófus életpályáját korántsem tekinthetjük szokványosnak. Az értelmiségi családból származó Baumgarten (az apja patológus volt) követi egyik bátyját a jogi pályán, és Tübingenben, Genfben, Lipcsében, majd Berlinben tanul. Franz von Liszt tanítványa lesz, akit akkoriban a német főváros egyetemének legbefolyásosabb büntetőjogászáként tartanak számon. A doktori cím megszerzését követően Baumgarten német és svájci egyetemeken tanít (Köln, Basel, Frankfurt am Main). Egyre jobban beleássa magát a büntetőjog és szociális jogok kutatásába, s a tízes évek elejétől rendszeresen publikál. Főként az angol empirizmus (Hume), illetve az amerikai pragmatizmus (James) képviselői gyakorolnak rá hatást. Elsődlegesen a jog és az erkölcs kapcsolata izgatja, a húszas évek közepétől több jelentős és vaskos könyvet ír erről. Politikai nézeteit tekintve ekkor még radikális demokrata, s a marxizmusban szép, de megvalósíthatatlan utópiát lát. A náci hatalomátvételt

követően – részint Mannheim Károly tanácsára – Baselbe költözik, és a háború végéig az ottani egyetemen tanít. A harmincas évek közepén egy hathetes tanulmányútra utazik a Szovjetunióba, és ettől politikai nézetei radikálisan megváltoznak. A *liberalizmustól a szocializmusig* címmel posztumusz megjelent önéletrajzi munkájában így emlékszik „tanulmányútjára”: „... az élet, amely a Szovjetunióban kibontakozni látszott (...) számomra a jövő társadalmát vetítette előre. Svájcba visszatérve hozzáfogtam Marx, Engels, Lenin, illetve Sztálin műveinek tanulmányozásához, amit eladdig nem volt szándékomban megtenni. Mondhatni: ekkor léptem át a marxizmus küszöbét.” [9]

a század legnagyobb jogtudósai között

Egyre gyakrabban idézi a marxizmus klasszikusait, oroszul tanul, aktívan részt vesz a svájci kommunista párt szervezésében. Meggyőződésévé válik, hogy a német fasizmus és a

monopolkapitalizmus szorosan összetartoznak; voltaképpen ugyanannak az éremnek a két oldalát jelenítik meg. A háború után átköltözik az úgynevezett „szovjet megszállási övezetbe” (későbbi NDK területére). Leninről ekkor már azt írja, hogy „sohasem volt még a történelemben olyan ember, aki képes lett volna egyesíteni a szigorú tudományosságot és az államférfiúi zsenialitást”. Előrehaladott kora már nem tette lehetővé, hogy az NDK-ban is folytassa oktatói tevékenységét, de a háttérből – egészen 1966-ban bekövetkezett haláláig – ő irányítja a keletnémet jogelmélet és jogfilozófia kiépítését. Az 1970-es évek során az NSZK-ban újra kiadják Baumgarten harmincas években írt jogfilozófiai munkáit, jelezvén: a tudományos közélet továbbra is a század legnagyobb jogtudósai között tartja számon.

1942-ben Baumgarten – már öntudatos marxistaként – az egyik zürichi rendezvényen *A jogállam válsága* címmel tartott előadást. Az éppen válságban lévő jogállam pedig maga Svájc, amely amúgy menedéket adott az emigráns tudósoknak. Kritikája apropójául a rendkívüli állapot (Notverordnungsrecht) újbóli bevezetésének lehetősége szolgált. A törvényt – a háborús jogrendhez hasonló, a normális polgári életet erősen korlátozó szabályozást – még az első világháborúban fogadta el a svájci parlament, s 1942-ben bizonyos politikai erők, az újabb háború által keltett általános bizonytalanságra hivatkozva, ismét alkalmazni akarták. Baumgarten élesen ellenzi a javaslatot, mondván: a demokratikus jogok gyakorlását, illetve magát a jogállamot is súlyosan sértené, ha hatályba lépne a törvény. Baumgarten, aki tudomásom szerint nyíltan sohasem bírálta a sztálini Szovjetuniót, ekkor azon háborog, hogy a törvény alapján korlátozni kívánják a Svájci Kommunista Párt működését, és – *horribile dictu* – még Nyikolaj Osztrovszkij *Az acélt megedzik* című regényének terjesztését – mint kommunista propagandaanyagot – is korlátoznák! **[10]**

Maradjunk Osztrovszkij regényénél, amelyet bármily meglepő 2017-ben két német kiadó is megjelentetett. Ráadásul az egyik kiadáshoz Benedikt Kaiser, az *Alternatíva Németországnak* (AfD) nevű német szélsőjobboldali párt fiatal ideológusa írt előszót. Első pillanatra meglehetősen furcsának tűnhet a gesztus: ugyan, mi érdekeset találhat a szovjet szocialista realizmus ikonikus regényében a mai kor jobboldali német fiatalsága? Jobban meggondolva, nagyon is érthető, hogy Kaiser miért javasolta az egyik szélsőjobboldali kiadónak a könyv kiadását. Az 1932-ben megjelent mű eleinte nem nyerte el a szovjet propagandisták tetszését. Az önéletrajzi elemekből építkező regény főhőse (Pavel Andrejevics Korcsagin) ugyanis egyáltalán nem felelt meg a szocialista embereszménynek, amelyet a párt példaképül állíthat a nép elé. A sztálini rendszer esztétikája a jó testfelépítésű, kisportolt hősokeket kedvelte (hasonlóan az ősgermán mítoszok harcos isteneit preferáló nemzetiszocialista szépségideálhoz), akikből már az első ránézésre is sugárzik az erő. Csakhogy a polgárháborúban életveszélyes fejsérülést szenvedő Korcsagin élete hátralévő részét ezerféle testi bajtól gyötörve harcolta végig – tehát egyáltalán nem illett a sémába. A regényben kibontakozó történet szerint Korcsagin félig vakon, félig bénán élte túl a polgárháborús éveket, de ez nem akadályozta, hogy aktívan és lelkesen vegyen részt a szocialista tervgazdaság nagy céljainak megvalósításában. Sőt, az egyre súlyosbodó testi nyavalyáival szinte egyenes arányban nőtt a szocializmusba vetett hite és küzdeni akarása. Amikor teljesen lebénul és megvakul, hozzáfog egy regény írásához, persze csak diktálni tudja a barátnőjének. A regény mégis „happy endinggel” zárul, mert egy leningrádi kiadótól érkező levélben tájékoztatják a szerzőt: „Regényét lelkesen elfogadták. Kiadása folyamatban. Győzelméhez szerencsét kívánunk.” **[11]**

már nem volt teste

Egy másik példa: ugyancsak a szétzúzott, megkínzott és végletekig meggyötört test, illetve a szent ügy iránti elkötelezettséget soha fel nem adó „lelki akarat” oppozíciójáról szól Otto Gotsche *Krivoj Rog zászlaja* című regénye. **[12]** A hajdani NDK egyik irodalmi alapszövegének számító mű főhőse Otto Brosowski, a Gestapo fogságába került német kommunista bányász, akit a nácik brutálisan megkínoznák. Szinte minden porcikáját összeuzzák,

de nem tudják megtörni. Brosowski „(...) mint egy összegabalyodott hajókötel lógott a falon. Nyögve himbálódzott ide-oda az ablakrácsra felakasztva. Kificamított ízületei véraláfutásos duzzanatokként lógtak. Többé már nem volt teste. Ami megmaradt belőle: az a kommunista Brosowski. Az ajkak, a csontok, az inak, ezek most már nem tartoztak hozzá. Leszakították, összetaposták, szétégették, összetörték és fellógatták. Csak az agy és a gondolat, csak ezek tartoztak még a kommunista Brosowskihoz. De hallgatott.” **[13]**

Slavoj Žižek mindezt úgy értelmezi, hogy a kommunisták teste voltaképpen „fenséges test”; szinte ugyanaz a funkciója, mint a korai kereszténység mártírológiai szövegeiben volt. A keresztény diskurzusban, mondja Žižek, a test ágostoni fogalma elsődlegesen arra utal, hogy a materiális test a bűnös kísértések forrása, amelyet csak a lelki tisztaság segítségével lehet legyőzni. De Ágoston belátta, hogy a lélek mégsem nélkülözheti a testiséget, ezért „(...) a gonosz kísértéseket másfajta logikával kellett pótolni: az aszkéták és a mártírok révén. (A mártír szó jelentése: bizonyágtevő, vagyis olyan ember, aki testi szenvedésein keresztül tesz bizonyosságot Isten igazságáról.) Valójában a mártírok nem legyőzik vagy kiiktatják a testüket, hanem láthatóvá teszik, hogy esendő testük éppen *anyagi jelenvalóságán keresztül* arra szolgál, hogy tükre, médiuma, artikulációja legyen a belső spirituális igazságnak. Pontosan a test látható jegyein (sebek, varratok) válik láthatóvá az igaz hit valósága.” **[14]**

A „mártírológia észjárását” továbbgondolva, Žižek azt kérdezi: vajon nem az tekinthető-e a kommunista áldozatvállalás legmagasabb rendű megnyilvánulásának, ha a megkínzott „materiális” testből már csak a tiszta szubjektivitás, valamilyen spirituális szubsztancia marad?

ideologikus túlzásokba esik

Így aztán nagyon is érhető, hogy Benedikt Kaiser miért ajánlja a német jobboldali fiatalok figyelmébe Osztrovszkij regényét. A nyugati

demokráciák narcisztikus „önmegvalósító programjaiban” kiégett fiatalokat nem árt szembesíteni a „régigazsággal”, hogy a személyes boldogság nem minden, mert léteznek magasabb rendű, közösségi értékek is, amelyekért a 21. században is érdemes küzdeni. S az oly sokszor elátkozott szocialista realizmus némely alkotása ugyan bosszantóan didaktikus, olykor taszító ideologikus túlzásokba esik, mégis éppen ezekre, a történelmi emlékezetből kihullani látszó „transz-individuális” értékekre irányítja a figyelmet.

Gabriel Naudét, a XVI. század francia libertinizmusának kiemelkedő gondolkodóját méltatlanul ítélte feledésre az utókor. Nevét ma csak kevesen ismerik (ellentétben a nagyjából két nemzedékkel korábban élt és alkotott Jean Bodinnal) pedig a *Politikai*

észrevételek az államcsínyekről című munkája megkerülhetetlen, ha a *politikai hatalom titka* és a *rendkívüli állapot* problematikájának kora újkori eredetét nyomozzuk. Franklin Ankersmit, a híres holland történész sokat tesz azért, hogy Naudé és libertinus társai méltó helyet foglaljanak el az európai eszmetörténetben. Ankersmit *A politikai reprezentáció* című könyvében Machiavelli mellett Gabriel Naudét és Louis Machont tekinti a kérdéskör első számú kora újkori szakértőjének.

[15]

Naudé a *rendkívüli állapot* **[16]** elemzése során egyszerre érvényesít erkölcsi, jogi és politikafilozófiai szempontot. A fejedelem, írja, néha kénytelen olyasmit elkövetni, ami sajnálatos (mint a hadifoglyok kivégzése, ha túl sokan vannak és veszélyt jelentenek, vagy a kémkedés stb.), de az efféle „kihágásokra” racionális magyarázatot lehet adni, illetve valamiképpen be lehet illeszteni a jogrendszer „normális működésének” logikájába. A rendkívüli állapotok esetében más a helyzet: „Végül az utolsó, amiről már szóltunk, és amit a politikában kötelező megvizsgálni, az államcsínyek és a rendkívüli állapotok kérdésével áll kapcsolatban.

A rendkívüli állapotokat ugyanúgy definiáljuk, mint a maximákat és az államérdeket, lényege pedig: *a közjog határainak áthágása a közjó megvalósítása érdekében vagy (...) merész és rendkívüli tettek megtétele az uralkodók részéről. Ezekre a cselekedetekre a fejedelmek úgyszólván rákényszerülnek, nehéz és reménytelennek tűnő helyzetekben, amikor a közjog ellen kell fellépniük, akár a közrend és az igazságosság ellenében, vagyis a partikuláris érdekeket kell feláldozniuk az általánosabb közjó érdekében.* Hogy a rendkívüli állapotokat pontosabban elkülöníthessük a cselekvésmaximáktól, az eddig mondottakat ki kell egészíteni: a maximák esetében az okok, az indokok, a manifesztumok, a deklarációk, illetve a cselekvéseket legitimáló formák megelőzik a következményeket és a hatásokat, a

rendkívüli állapotok esetében azonban inkább villám sújt le. Mielőtt hallottuk a felhőkből a mennydörgést, a villám már lecsapott, ahogy a hajnali imádság is megelőzi a harangszót; mint amikor a kivégzés az ítélet kihirdetésénél előbb következik be, vagyis úgy történik itt minden, mintha *à la Judäische* menne végbe (...) a rendkívüli állapot olyan, mintha valakinek behúznának egyet, mielőtt ő maga ütésre emelhetné a kezét. Vagy ha éppen akkor hal meg valaki, amikor azt hiszi, a legjobban megy sora.” **[17]**

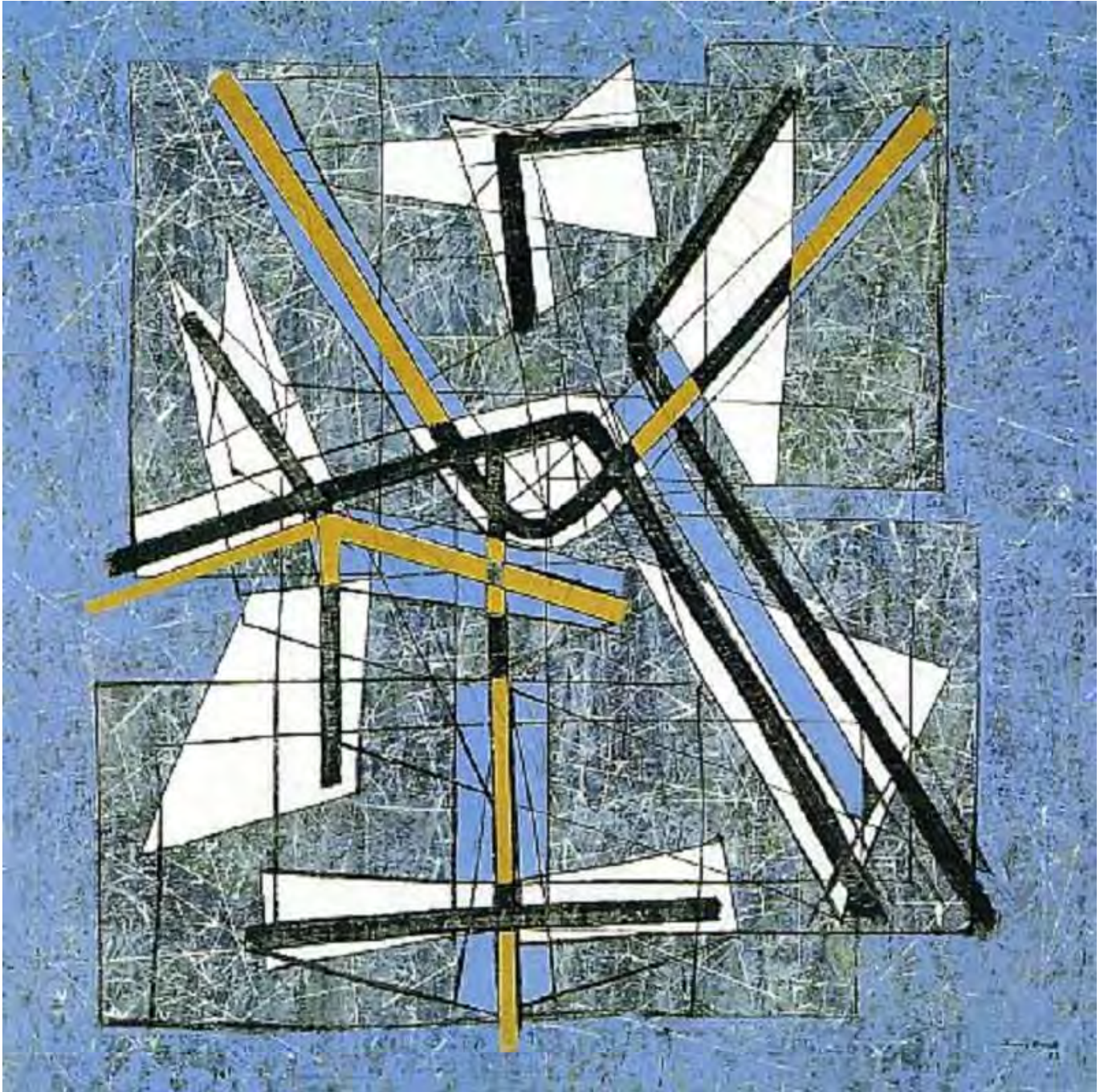
kényszeres gátlás

A rendkívüli állapot *rés, szakadás* az állam és a társadalom működésének normális rendjében, azaz kísértetiesen emlékeztet a Lacan-féle „*objet petit a*” funkciójára **[18]**. A Jacques Lacan pszichológiai

munkáiban megjelenő „*objet petit a*” egyfajta belső határként vagy idegen testként azonosítható, s voltaképpen az a funkciója, hogy megakadályozza az *örömelv* beteljesülését. Freud és Lacan szerint erre a korlátra, az *örömelv beteljesülését megakadályozó bármire*, azért van szükség, hogy az ember ne zuhanjon vissza az állatias ösztönvilágba: még a legnagyobb boldogság közepette is maradjon meg kulturális lénynek. Például a középkori lovagi szerelemben az „*objet petit a*” funkciója arra a követelményre utalt, hogy a lovag szinte mindent megtehetett szíve hölgyével, *csak azt nem...* Igaz, némiképp konzumszerű formában, de ugyanez a *kényszeres gátlás* érhető tetten a napjainkban népszerű „*semmizmus ideológiá*”-ban is. Azaz: sör alkohol nélkül, hús zsír nélkül, sütemény cukor nélkül, kávé koffein nélkül, nemi szerelem a nemi szervek igénybevétele nélkül, vagyis minden anélkül, ami éppen a dolog lényegét fejezné ki! Mégsem tanulság nélküli ez az állandó „*kielégületlenségi kényszer*”. A *kivétel*, a *radikálisan más*, vagy ha úgy tetszik, a *hiány* hozzásegíthet a dolgok normális menetének megértéséhez. A politika (illetve politikai) lényege is csak akkor jelenik meg a maga tiszta formájában, ha a rendkívüli állapot, a normalitás felfüggesztése felől értelmezzük.

Ankersmit Naudé gondolatait kommentálva arra is figyelmeztet, hogy a kora újkor politikai gondolkodásának ez a kulcskategóriája mintegy „átmentődik” a klasszikus felvilágosodás *fenséges* fogalmába, amelyet Kant és Burke is (eltérő hangsúllyal) az esztétikai szférán kívül, a politikai filozófiában is alkalmazhatónak vélt. **[19]** A

rendkívüli állapotban (pontosabban a rendkívüli állapot kihirdetésének *performatív aktusában*) van valami borzongatóan fenséges, amely a vulkánkitöréssel, a szökőárral vagy éppen a földrengéssel rokon. Hajdan Naudé és Machon is úgy hitte, hogy az emberek abszolút többségének az erkölcsi normák és jogszabályok jelentik a vezérfonalat, hogy a mindennapi élet kisebb-nagyobb ügyeiben helyesen döntsenek.

A politikával más a helyzet! A politikai tudás „nagy titka” éppen az, hogy benne a morális és az amorális másfajta rendnek engedelmeskedik, és ennek a rendnek a szabályai rejtettek az átlagemberek előtt. Persze joggal vethető fel a kérdés, hogy Machiavelli, Naudé vagy Machon, akik valószínűleg mindannyian átlagembereknek tekintették magukat, miként szerezhettek pozitív tudást a csak kevés „beavatott” és „kiválasztott” számára hozzáférhető titokról? Valahogy úgy, mint Krisztus szenvedéséről, mondja Ankersmit. S valóban, ennek a nagy paradoxonnak a megértésében az *imitatio dei* tradíciója (azaz Isten képének helyreállítása az emberben) lehet segítségünkre. „A hagyományban az *imitatio dei* elve olykor különös érveléshez vezetett: a fejedelem, mikor a Machiavelli-féle gonosz cselekedet megtételére szánta el magát, mivel tette voltaképpen a mi erkölcsi javunkat szolgálta, kész volt feláldozni önmagát, hogy megmentse népe erkölcsi üdvét.” [20] Louis Machon, aki alapos biblikus műveltségét is mozgósította a machiavellizmus igazolására, így érvelt: tulajdonképpen Mózes kénytelen volt becsapni a fáraót, hogy kihozza népét a fogságból. Ábrahám is hazudott, mikor azt állította, hogy Sára a nővére, és nem a felesége. Vagy nem tudatos csalás-e, amikor József csak tettette, hogy nem ismeri fel testvéreit? De végső soron Krisztus is csalt, amikor emberi külsőt öltött, holott valójában Isten volt.

a rendkívüli állapot

Fogalmazhatunk úgy is: Naudé és Machon belátták: a politika cselekvő résztvevőjének – talán magának Istennek is – egy tökéletlenül működő világban kell tennie dolgát, ahol kivételes helyzetekben a „magasabb rendű cél érdekében” kénytelen felfüggeszteni az átlagos viszonyokra szabott erkölcsi és jogi normákat. Persze, az átlagemberek nem ítélik meg, hogy a rendkívüli állapot kihirdetésének voltak-e a valódi okai vagy sem. Mi csak azt tudhatjuk, hogy olykor *lehetnek ilyen okok*. Egy másik hasonlatában Naudé a Nílusban élők helyzetével példálódzik: a halak, a krokodilok, a békák elég jól kiismerik magukat szűkre szabott életterükben. De hogy honnan ered a folyó, miféle törvényeknek engedelmeskedik a Nílus áradása stb., mindezek ismeretlenek előttük. Ezért is vagyunk annyira zavarban, amikor a rendkívüli állapot milyenségét szeretnénk meghatározni. Mert folyamatosan paradoxonokkal találkozunk. Erre utal Naudé

munkájának egy másik passzusa is. „A rendkívüli állapot olyan, mint a kard, amelyet jóra és a rosszra egyaránt lehet használni, mint Téléphosz lándzsája, amellyel lehet sebet ejteni, de gyógyítani is, vagy mint ephészoszi Diana, akinek két arca volt: az egyik szomorú, a másik mosolygós vagy mint az eretnekek által vert pénzérmék, amelyeken hol a római pápa, hol az ördög arcvonása jelenik meg. Vagy mint azok a képek, amelyek hol a halált, hol az életet mutatják, attól függően, hogy éppen milyen szögben tartja őket az ember...” **[21]**

Mintha Naudé gondolatait folytatná korunk egyik legismertebb francia marxista filozófusa, Jacques Rancière is, amikor azt írja: „Igaz ugyan, hogy a politikai kormányzatnak van alapja. Valójában ez az alap nagyon ellentmondásos: a politika ugyanis a kormányzás képessége, amely éppen a hiányában jelenik meg. Az államok kormányzásának csak politikai legitimációja lehet. De a politika csak önmaga alapjának hiányára támaszkodhat.” **[22]**

Az 1989-es rendszerváltás idején közülünk a legtöbben meglehetősen naivan abban reménykedtek, hogy a liberális demokrácia nemcsak a személyes szabadságot, de az általános jólétet is elhozza. Csakhogy néhány év leforgása alatt a társadalom nagyobb részének keserűen kellett tudomásul vennie, hogy a kelet-közép-európai államok lakói nagyon szelektíven élvezhetik a konzumtársadalom előnyeit, és a többségre minden valószínűség szerint a „Siralom völgyén” át vezető, több évtizedig tartó

vándorlás vár, s még így sem biztos, hogy végül a remélt Kánaánba érnek. Mindezzel szembesülve Žižek felteszi a kérdést: talán mégis kifizetődőbb lenne, ha az elsietetten létrehozott jogállam helyett inkább egy brutális állami diktatúra teremtené meg a fejlett kapitalizmus feltételeit. Végül is kinek használna, ha a szegényebb országok lakói tömegesen kiábrándulnak az úgynevezett jogállamból?

Žižek említi Zakaria fejtegetéseit az úgynevezett illiberális demokráciáról, amely nálunk is felkavarta a politikai életet. „Fareed Zakaria azt mondta, hogy a demokráciát csak a gazdaságilag fejlett országokban lehet sikerrel megvalósítani. Ha az úgynevezett küszöb-országokat 'idő előtt demokratizálják', ez a populizmus győzelmét segíti, és szükségszerűen gazdasági katasztrófához, populista despotizmushoz vezet. Ezért aztán nincs mit csodálkozni azon, hogy a 'harmadik világ' gazdaságilag legsikeresebb országai (Tajvan, Dél-Korea, Chile) a demokráciát csak hosszú, autoriter uralom után tudták kiépíteni.” [23]

Keserű igazságok ezek, amelyek sikeres elméleti feldolgozása szívós és hosszan tartó munkálkodást követel a baloldali értelmiségiektől.

1. Žižek, Slavoj: ‚Eine leninistische Geste heute: Gegen die populistische Versuchung‘. In: Budgen, Sebastian / Kouvelakis, Stathis / Žižek, Slavoj (Hrsg.): *Lenin Reloaded*. LAIKA Verlag Hamburg, 2014. 85. ↑
2. Žižek, i. m. 87. ↑
3. Žižek, i. m. 87. ↑
4. Žižek, i. m. 87. Žižek ezt a gondolatot Isaac Deutscher híres Trockij-monográfiájából kölcsönözte. ↑
5. Furcsa módon, a Magyarországon megszokott politikai kategorizálás a liberálisokat a baloldalhoz sorolja. Franciaországban ez elképzelhetetlen lenne, ott a prokapitalista/antikapitalista szembenállás a politikai besorolás alapja, azaz a liberálisokat jobboldaliaknak tekintik. ↑
6. Nietzsche, Friedrich: *A hatalom akarása*. Cartaphilus Kiadó, Budapest, 2002. 218. ↑
7. Dugin, Alekszandr: *Geopolityika*. Akademiceszkij Projekt, Moszkva, 2011. 497. ↑
8. I. m. 497. ↑
9. Baumgarten, Arthur: *Vom Liberalismus zum Sozialismus*. Akademie Verlag, Berlin, 1967. 35. ↑
10. Baumgarten, Arthur: *Rechtsphilosophie auf Wege*. Vorträge und Aufsätze aus fünf Jahrzehnten. Akademie Verlag, Berlin 1972. ↑
11. Nyikolaj Osztrovszkij: *Az acélt megedzlik*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1962. 437. Ford.: Radó György és Kerek Ernő. ↑
12. Gotsche Otto: *Die Fahne von Kriwoj Rog*. Mitteldeutscher Verlag, Halle/Saale, 1959. Tudomásom szerint a regénynek nincs magyar fordítása. ↑

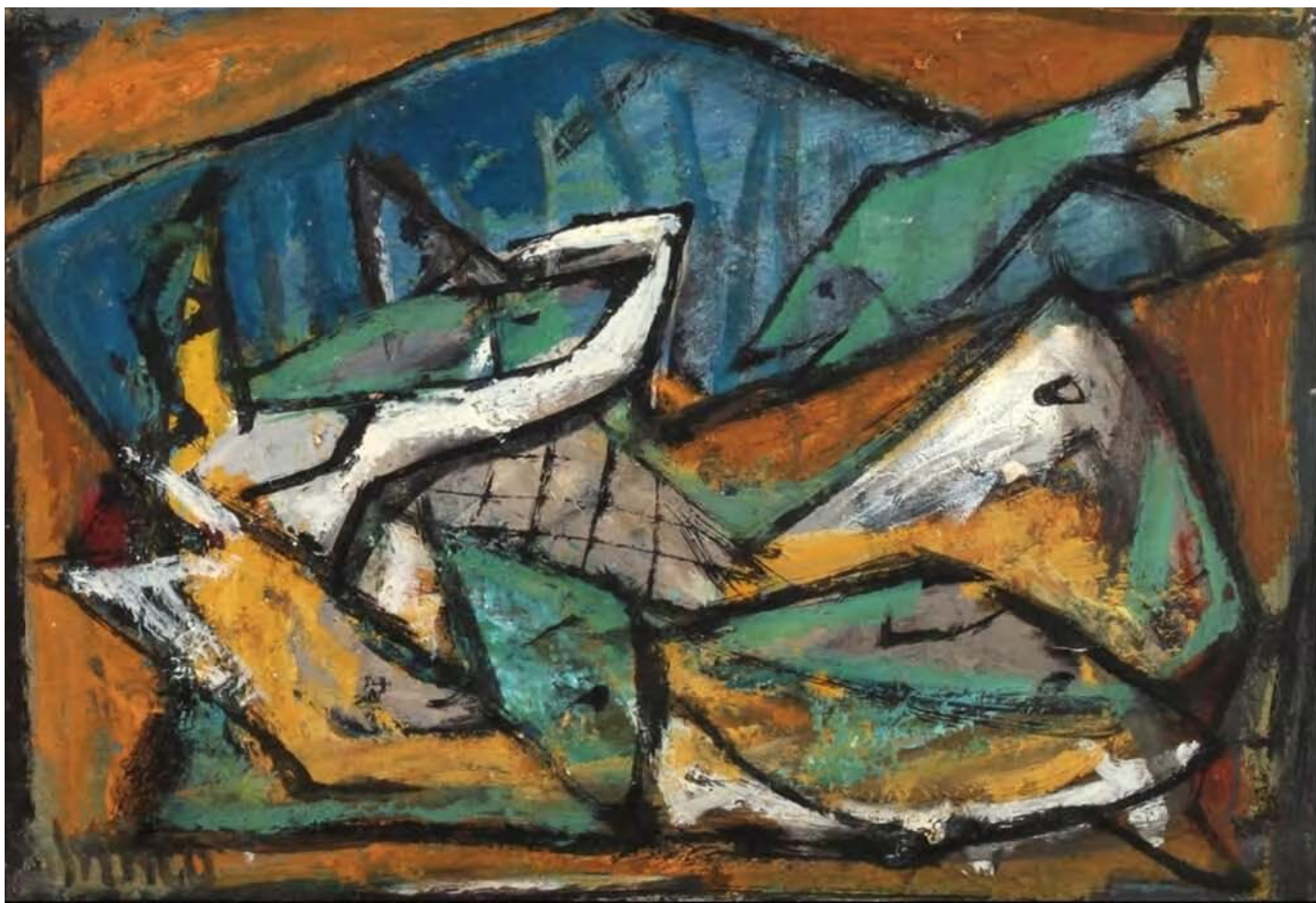
13. Gotsche, *Die Fahne...*, 402–403. ↑
14. Žižek, Slavoj: *Das fragile Absolute*. Warum es sich lohnt, das christliche Erbe zu verteidigen. Verlag Volk & Welt, Berlin, 2000. ↑
15. Ankerschmit, Franklin: *Polityicseszkaja reprezentacija*. Izdatyelszkij dom Viszsej skoli ekonomiki, Moszkva, 2012. 23–48. Ford.: Alekszeja Bukova. Eredetileg: Ankersmit, Franklin: *Political Representation*. Stanford University Press, 2002. ↑
16. A francia *le coup d'état* kifejezést egyaránt lehet fordítani államcsínynek és rendkívüli állapotnak. A lényeg mindkét esetben ugyanaz: felfüggesztődik a dolgok normális menete, és hirtelen új szabályok lépnek működésbe. ↑
17. Naudé, Gabriel: *Considérations politiques sur les coups d'État*. Le Promeneur, Paris, 2004. 104–105. (A könyv eredetileg Rómában jelent meg 1639-ben, és mindössze tizenkét példányt nyomtak belőle.) ↑
18. Lacan *objet petit a* fogalmát nehéz magyarul visszaadni. Németül *Objekt klein a*-nak fordítják. Magyarul *kis a* tárgyként fordítani furcsa, mert a magyar „a” egyszerre mutató névmás és az „a” betűjele. Ezért maradok a francia eredetnél. ↑
19. Kant esetében még az *elkesültség* (enthusiazmus) fogalma is politikai relevanciával rendelkezik, amelyet a francia forradalomban jórészt a jakobinusok által elkövetett szélsőséges és erőszakos cselekedetek történetfilozófiai „racionalizálására” vezetett be. ↑
20. Ankerschmit, i. m. 37. Naudé és Machon sajátos machiavellizmusáról lásd még Jean-Pierre Cavaillé két írását, melyek az interneten is hozzáférhetők. Cavaillé, Jean-Pierre: *Une réhabilitation naturaliste de Machiavel*. *Les Dossiers du Grihl*, <http://dossiersgrihl.revus.org/6153>, továbbá Cavaillé, Jean-Pierre: *Naudé, la prudence extraordinaire du coup d'État*. *Les Dossiers du Grihl*, <http://dossiersgrihl.revus.org/4807> ↑
21. Naudé, i. m. 111. ↑
22. Rancière Jacques: *La haine de la démocratie*. La Fabrique Éditions, Paris, 2005, 56. ↑
23. Žižek, Slavoj: *Auf verlorenem Posten*. Suhrkamp Verlag, 2009. 46. ↑

kép | Jimmy Ernst művei, wikiart.com

Handi Péter

RÓZSASZÍN KÖD

2019-02-01 | **VERS**

...bejött a szobámba, és mint aki
a fürdőszobából bandukol ki,
otthonosan – szinte szórakozott jelenlét –,
az asztal köré rendezte a székeket,
igazított a függöny esésén, leakasztotta
kedvenc képemet a falról, mely Noét mutatja, amint

Samsung mobilján az esőzésről kérdez.

– Kicsoda Ön?! – szólítottam hökkenten, az ember tudja, kivel hozza össze a sors, mert jól néznénk ki, ha rögvest ítélnénk a kezdetben érthetetlen jelenség felett.

– A lakberendező vagyok – szólt lágy hangon az idegen, és zsebórát húzott elő –, lám, késtem is..., ezek a vonatok... Arany tapétát javaslok erre a falra, az ablakon beáramló őszi rózsaszín köddel vonja be olyankor...

– De hát ki küldte? Hogyan került ide? Talán tévedés... – hebegtem, és felemeltem a kezem, mint aki hátrítani igyekszik a megvilágosodás fenyegetését is.

– Tévedés?... – tűnődött az idegen, de szökőár zúdult a szobába, úgyhogy rejtély marad ez az epizód is, mint oly sok más napjainkban.

kép | Marcel Janco festménye

Csongor Andrea

MIT MONDANA ERRE ANYÁNK?

2019-02-24 | **VERS**

Gödörben feküdtek, gerendák alatt
(nem ástak bunkert, használták, amit találtak),
de Kálmánba beleállt az ideg, felugrott,

a cigány ember már csak ilyen.
Huszonhat órája kushadtak
két őrlánc között,
és három napig tartott szökéskor a riadó.
Megkérte Kálmánt, ha
meghallják a csizmákat meg a kutyaugatást,
súgja a fülébe, amit *olyankor* szokott, hogy
Tudod, mit mondana erre anyánk?
És néha tovább:
Neked a szar se elég keserű, meg
Ne akarj szőrszálat kihúzni a tenyeremből,
meg Dehogyan szartál a kútba, csak a kávéjára,
aztán mégis belecsúszott.
Kálmán alig értette, fuldoklottak a
bőrükre kent petróleum szagától.
A növekvő zajban mégis odasúgta.
Az öt szó után Margit szokás szerint átúszott
és a túlpartról nézett vissza némán, gyakorlottan.
Kálmán félt a víztől, nem jöhetett utána,
felugrott, és elkapták.
Margit nyomtalanná vált,
a kutyák sem érezhették meg a szagát.
Amikor a riadót lefújták,
nem csak a táborból szabadult.

Később kisfiát a bátyjáról nevezte el,
bár nem tudom, cigány körökben is
mécses-gyerekek hívják-e az ilyet.

kép | shutterstock.com

Csongor Andrea

ELVÉTVÉ

2019-02-18 | **VERS**

Kinél álljon a szoptatós karosszék,
nagyapa adta, aki már nem is após?
Ki táncol keringőt a lánnyal szalagavatón?
Mikor kell hivatalosan bemutatni a „másik”-at?
Megcsalás (hányadik?) után, vagy ha

legálisan elhált a ~~viszony~~ kapcsolat?
Kezet kell fogni olyan kézzel,
ami becézi ~~Őt~~ őt, ami hozzá érhet?
Mivé ~~válunk~~ változunk?
Mennyi idővel ~~az~~ után cseréljünk névtáblát?
Kell szólni a gyereknek, ha a ~~régi~~ apa születésnapja jön?
Kell, ha a kedvesé?
Biztonságban, együtt – egybeíródik vagy külön? Kivel?
Ki üljön az asztalfőre?
A hintaszék fölé hajló diófa
melyik alom unokának növeszt árnyat?
~~Kinek a~~ Melyik gyerek fojtotta kádba a plüssmacit?
Ki ~~van~~ érzi magát otthon?
Mihez képest mozdultunk el, mihez igazodunk?
Mit kell még kihúznom?
Láthatók vagyunk még ~~milyen~~ a radaron?
Elvéteve?

kép | shutterstock.com

Polgár Teréz Eszter

KÖZELKÉP ÉS NAGYTOTÁL

2019-02-15 | INTERJÚ

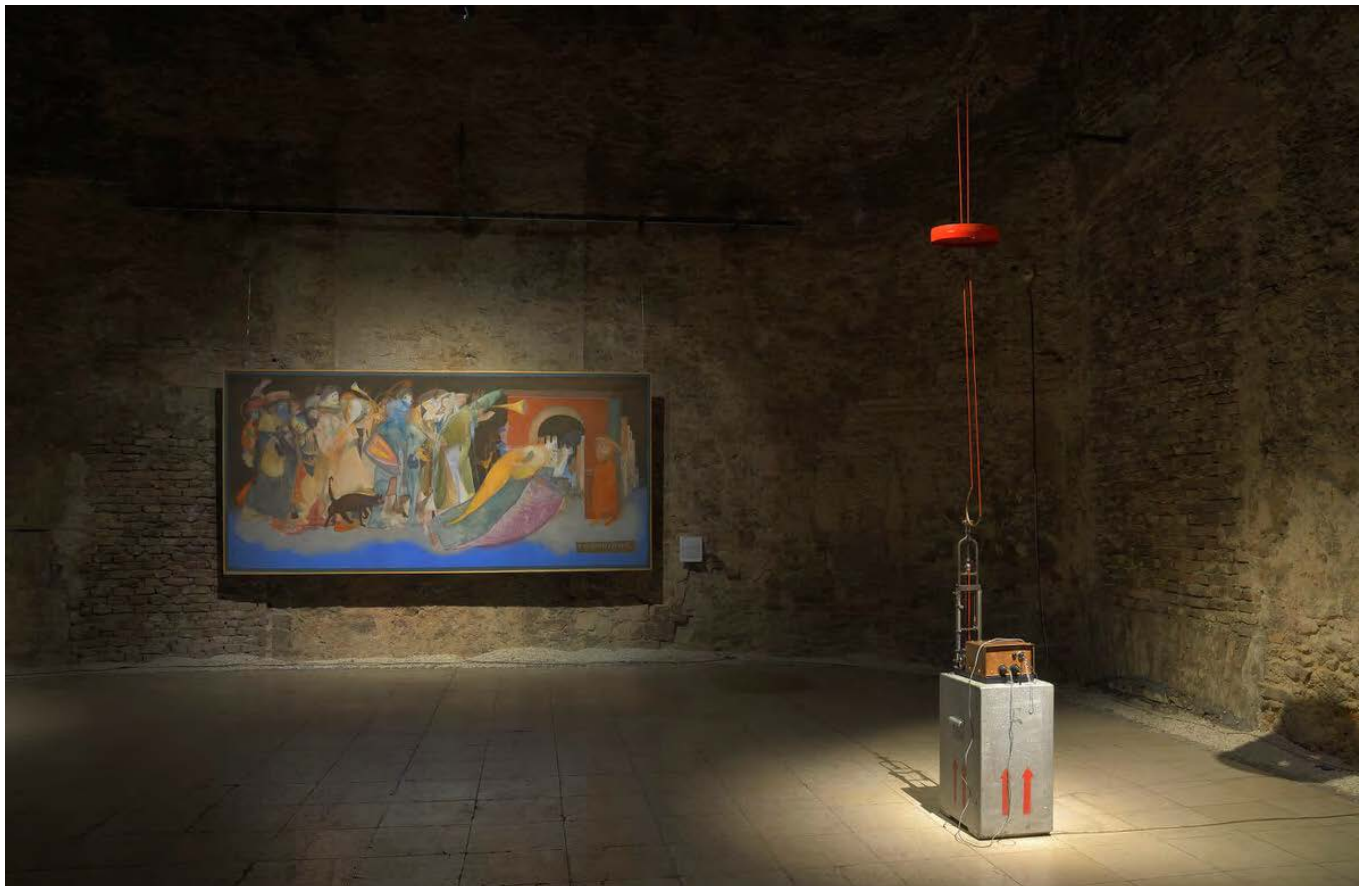
Róka Enikő művészettörténet–történelem szakon végzett az ELTE-n, művészettörténetből doktorált. Tizennyolc évet töltött a Nemzeti Galériában, ebből tizenhármát a Grafikai Gyűjteményben: munkatársként, majd osztályvezetőként, végül mint tudományos titkár, tudományszervezési feladatkörben. 2015 óta a Kiscelli Múzeum – Fővárosi Képtár vezetője.

Milyen elképzelésekkel érkezettél négy éve a Nemzeti Galériából a Kiscelli Múzeumba?

A vezetőváltás mindig koncepcióváltás is. A Kiscelli Múzeum csak egyike a Budapesti Történeti Múzeum (BTM) intézményeinek. Itt található az újkori várostörténeti gyűjtemény és a képzőművészeti gyűjtemény, vagyis a Fővárosi Képtár. Az elődöm, Fitz Péter idejéhez képest a BTM egésze megváltozott: néhány évvel korábban ugyanis hozzácsatolták a Budapest Galériát és a Bálnában található Új Budapest Galériát. Ezzel két jelentős kortárs kiállítóhellyel gazdagodott a főváros múzeuma. A megváltozott helyzet még jobban indokolta a szinte kizárólag kortárs művészettel foglalkozó Fővárosi Képtár szerepének újragondolását. Felmérve a gyűjteményt megfogalmazódott bennem a cél. Úgy tükrözhetjük Kiscell egyedi jellegét, hogy továbbra is kortárs képzőművészeti missziót vállalunk, de a hatalmas, negyvenezer darabos gyűjteményünket is bemutatjuk.

Ez elképesztő szám.

Igen, az. Bár ebben domináns a kis helyet foglaló grafika és érem. A sajátoságos helyzetünkből akartam kihozni valamit a határterületekkel kísérletezve – ahogy a Nemzeti Galériában végzett tudományszervezési munkám is gyakran határterületeken mozgott –, és ezzel megadni az új arculatot, összekapcsolva a gyűjteményes és kortárs jelleget. Először egy külsős kortárs kiállítást fogadtunk be, amely a közép-európai képzőművészet és a nacionalizmus kapcsolatát állította középpontba: *Képzelt közösségek, magánképzetek. Privát nacionalizmus Budapest* címmel. Azért éreztem Kiscellbe illőnek, mert izgalmas, nagyon a jelennek, jelenről szóló téma. A tisztán közép-európai kortárs művészeti anyag a kurátornak, András Editnek köszönhetően elméleti keretet kapott. A cím a nacionalizmus-elméletek szerzői közül az egyik legfontosabb, Benedict Anderson művére utalt, az *Elképzelt közösségekre*. Ez a kiállítás még csak vendégeskedett nálunk, de hosszú távon minden évben terveztünk egy saját, úgynevezett pillérprojektet, amely eléri a közönség ingerküszöbét, és ezeket szerettük volna kisebb kiállításokkal kiegészíteni.

2016-ban már saját pillérprojekttel álltatok elő.

Igen, *Mutató nélkül – B. A. úr X-ben* címmel. Sikerült megvalósítani, hogy a gyűjteményünkben merített témát összekapcsoljuk a kortárs művészettel. Amikor Kiscellben kezdtem dolgozni, végigjártam a raktárakat, igyekeztem rendet rakni. Az udvari szoborraktárban találtunk rá Bernáth Aurél hatalmas pannójára, amely az 1958-as brüsszeli világkiállításra készült, a pavilon hátsó frontjára. Senki nem tudta, hova lett, én voltam legjobban megdöbbenve, aki a művet – Gádoros Lajos brüsszeli pavilonját – több mint tíz évvel korábban kutattam. A majdnem egyméteres darabokból álló, tizennyolc méter felületnyi alumínium pannót csak a korabeli fotókon lehetett látni. Gondoltam: ez telitalálat!

Restaurálni kellett a pannót?

Először nem tudtuk, milyen állapotban van, kiemelni is nehéz volt a raktárból, végül csak lemosni kellett. Kültérre készült, jól bírta a strapát. Ez a mű volt az egyik szál. A másik, hogy úgy gondoltam, szívesen dolgoznék Gróf Ferenczel, akinek a munkáit

ismertem. Aztán beszélgettünk Mélyi Józseffel, és össze is állt a csapat. Mélyi József lett a kurátor, Gróf Ferenc művészi intervenciójának köszönhetően pedig a Bernáth-pannó elemeit sajátos logika szerint állítottuk ki. Gróf vizuális kapcsolódási pontokat talált Déry Tibor *G. A. úr X-ben* című disztópikus regényével, így „beleolvasódott” a történetbe Déry alakja, Déry és Bernáth barátsága; kettejük eltérő helyzete és az induló Kádár-korszak önlegitimáló törekvése – és a brüsszeli világkiállítás. Ez utóbbi a nyugat felé mutatott, sikeresen rajzolt kép, miközben épp kivégzik Nagy Imrét. Rendkívül izgalmas szál Déry és Bernáth emberi kapcsolata, akik '56-ban pont ellentétes pozícióban találták magukat: Déry börtönben ült, Bernáth meg ezt a pannót festette, részt vett a rendszer legitimálásának brüsszeli kísérletében. Csakhogy néhány év múlva Déry kiszabadult, és a börtönben írt *G. A. úr X-ben* regényéhez olyan előszót illesztett, amely átírja, pont az ellenkezőjébe fordítja a mű jelentését: eszerint a regény nem a szocialista jövő negatív utópiája, hanem a kapitalizmusé. Ő is megkötötte a maga kompromisszumát. A kiállítás a forradalom előtti és utáni sodródás, az értelmiségi-szerepek problematikáját járta körül – ítélkezésmentesen.

Az ítéletmentesség az 1971. *Párhuzamos különidők* kiállításnál is hangsúlyos. De hogy milyen kontextusba kerül egy mű, az óhatatlanul értelmez és szubjektíven ítél.

Így igaz. A mi értelmezésünk utólagos interpretáció. Távolságot tartok a tárggyal, bizonyos értelemben kilépek a kontextusából, és a jelenből írok történetet. Az ítéletmentesség szerintem egyfajta hozzáállás: nem azt mondjuk, hogy Bernáth gazember volt, Déry pedig áldozat. Ezekkel a leegyszerűsítő sémákkal szembe megyünk, mert egy korszak vagy személy nem írható le velük. Pozíciók voltak, amelyek folyamatosan változtak, hiszen '56 után épp Bernáth védte a főiskolán a tanítványait, kiállt mellettük, miközben megfestette ezt a pannót; Déry pedig megírta az előbb említett előszót. Ha sémákba ragadunk, nem látjuk a korszak komplexitását. A közbeszédet és a politikát áthatja az ítélkezés, mi szeretnénk alternatívát kínálni. 2016-ban ráadásul épp az '56-os emlékévkben voltunk, amit mindenki a maga sémái szerint próbált kihasználni.

Bináris rendszerben gondolkodva minden fekete vagy fehér.

Jó vagy rossz. Persze, vannak dolgok, amiket nem lehet relativizálni, és a felelősség kérdése sem megkerülhető. Miben vagyok benne mint művész, mint értelmiségi? Van egy művész, aki 60 havi átlagfizetést kap egy tervért (mint a jelenlegi kiállításunk szereplője, Domanovszky Endre), míg a másik sehol nem tud kiállítani – nyilván ezt meg kell mutatni, és ezzel nemet mondunk a relativizálásra is. Nagyon vékony határmezsgyén mozgunk. Valójában ez nem a muzeológia, hanem a történetírás problémája, ezt hozzuk be a múzeumba. Hogyan lehet elmondani valamit úgy, hogy a megfelelő kérdéseket feltehessük: mi, kurátorok és a látogatók is. Szerintem egy múzeum feladata, hogy komplex tudásokat közvetítsen, és a legizgalmasabb összekötni a múltat a jelennel. A kortárs muzeológiában ez szerencsére fontos irány. De általánosabban, a 20. század egyik alapkérdése: mi a történelem? Milyen szempontból írjuk a történelmet? A mikrotörténet-írás azért forradalmi eseménye a historiográfiának – a történetírás történetének –, mert rámutat, hogy ha nagyon szűk fókuszot veszünk és nagyító alatt, alaposan végignézzük, amit találunk, az igencsak

megváltoztatja a nagy történetet. Aki a kiállításunknak csak az emeleti részét nézi meg, teljesen más képet kap a '70-es évekről, mint aki csak a földszintit – ugyanarról a korról. És mind a kettő releváns. Az *1971. Párhuzamos jelenidők* című kiállítással próbáljuk átadni, hogy soha ne maradjunk meg a sémákban, kérdőjelezzünk meg mindent – vagy legalább gyanakodjunk, hogy valaminek lehet több perspektívája, más olvasata. Nyilván a jelenben mutatjuk be, a mai közönségnek fordítjuk le a múltat, és ennek tudatában próbálunk távolságot tartani, pozíciókat megmutatni, értelmezni és érvényes kérdéseket feltenni.

A 2017-es nagy kiállításotokon is az addigi irányvonalat folytattátok.

Igen, szintén a Kádár-korra reflektálva. Két kollégánk, Leposa Zsóka és Branczik Márta absztrakt épületplasztikával foglalkozott. A Kassák Múzeummal közös kiállításunk Karl Heinz Adler, NDK-beli művész absztrakt munkáiból indult ki, de mi az Adler-művek mellé tettük a saját történetet, és városi múzeumként magát a várost is beemeltük a projektbe. A csapat kommunikációs munkatársa, Hajnal Ágnes ötlete volt, hogy egy, a kiállításon megkapott térkép segítségével meg lehessen nézni a még létező absztrakt köztéri műalkotásokat is, ezzel mintegy múzeummá változtatva magát a fővárost is. A '60-as években az absztrakt korlátozottan jelenhetett meg kiállítóterekben, de épületeken plasztikaként már elfogadták – mert dekorációnak minősült, nem autonóm műnek.

Ez sok művészt inspirálhatott, hogy kiskapukat keressen.

Találtak is. Így érünk el a '60-as évek végéig, illetve 1971-ig: a *Párhuzamos különidők* kiindulópontjához. A kiállítás ötlete nem a miénk, megkeresett bennünket a tranzit.hu kortárs művészeti egyesület, hogy jó volna bemutatni Beke László *Elképzelés*-felhívásának anyagát. Beke László 1971-ben az *Elképzelés*-projektre 28 művészt kért föl, hogy fogalmazzák meg egy csak gondolatban realizálódó kiállítás koncepcióját. Nagyon fontosnak tartottuk a válaszokat, mert a maguk teljességében – egy kisebb kiállítást leszámítva – még sosem láthatta a közönség, holott Beke projektje a magyar konceptualizmus kezdőpontjának tekinthető. Ugyanakkor ezt is a saját történettel együtt találtam igazán izgalmasnak, ideillőnek. Még a 2016-os kiállítás miatt

megnézegettem a Budapesti Történeti Múzeum '70-es évek eleji történetét, és csak kapkodtam a fejem, mi minden zajlott akkor. A Bernáth Aurél-szálra felfűzött 2016-os kiállítás utolsó tárgya a BTM protokoll vendégkönyve volt: benne Kádár János bejegyzésével! 1972-ben ugyanis a BTM megrendezte Bernáth Aurél gyűjteményes kiállítását a Vármúzeumban. Az eseményen részt vett Kádár János, a megnyitó beszédet épp Déry Tibor tartotta. Döbbenet láttam azt is, hogy '71 tavaszán Hincz Gyula és Somogyi József, ősszel Domanovszky Endre kiállítása nyílt a BTM-ben – az egyik a Velencei Biennáléről jött, a másik a Velencei Biennáléra ment. A tranzit. hu kurátorai, Hegyi Dóra és László Zsuzsa támogatásával, akik szívesen közreműködtek a komplexnek ígérkező terv kidolgozásában, s Leposa Zsóka kolléganőmmel kutatni kezdtük az anyagot, és kialakult egy kiállítás-víziónk. Nagyjából tudtuk, milyen tárgyak mutathatók be a saját gyűjteményünkből, ugyanakkor kezdettől szerettünk volna bevonni egy kortárs művészt is, hogy rávilágítson a kontextusra, vizuálisan interpretálja az anyagot. Ekkor csatlakozott Százados László kurátorként, és az ő javaslatára Kaszás Tamást választottuk. Kaszás kitűnő képzőművész, aki korábban is készített múltra vonatkozó művészi reflexiókat. A projektet tehát öt kurátorral kezdtük, és egymással folyamatosan kommunikálva alakítottuk ki a koncepciót. E szerint a kiállítás két mikrotörténetre épül: az egyik a Beke-féle akció és az ahhoz kapcsolódó művek. A másik, amit a biennáléra dolgozó művészek – Somogyi, Hincz és Domanovszky – alkotásai mesélnek, vagyis az óriási gobelinek.

A 1971-es dátum csak kiindulópont, a '68-'73 közti időszakot vették górcső alá.

Először nem akartunk korszakkiállítást, de aztán a kiindulópontként választott '71-es év kikövetelte, hogy onnan előre és visszatekintve vizsgáljunk jelenségeket. Nagyon izgalmasnak találtam, hogy a BTM a megnyitásától – 1967-től – a Nemzeti Galéria felköltözéséig – a '70-es évek közepéig – ugyan kortárs kiállítókat hangsúlyosan szerepeltetett, de mivel a '71-es kiállítási anyag egyenesen a Velencei Biennáléről jött, illetve oda ment, valójában az állami kultúrpolitikát szolgálta. A dolog háttérében a Budai Vár szimbolikus jellege állt. 1956 után dőlt el, hogy a Vár nem kormányzati negyed lesz, hanem kulturális funkciókat kap, ennek jegyében építették újjá. Elsőként a BTM-et adták át 1967-ben – a korabeli filmek, híradók láthatóak is a kiállításunkon. A BTM megkapta ugyan az épületet, de az egyik tágas kiállítóterét szinte azonnal elvették, mert rájöttek, hogy mégiscsak jó lesz állami reprezentációra. Az ebben rendezett kiállításokról nem a múzeum, hanem a minisztérium és a Fővárosi Tanács dönthetett.

A Velencei Biennále szintén kiemelkedő reprezentációs terep a hatalom számára.

Igen, kultúrpolitikai jelentősége volt, milyen arcot mutatunk kifelé: kit küldünk Velencébe; ahogyan '58-ban Brüsszelbe. Így tudta a hatalom demonstrálni, mit tekint progresszív művészetnek. '58-ban eldőlt, hogy nagyon jól lehet kommunikálni a szocreáltól elmozduló művészek modernizmusát, jelezve, hogy Kádár szakított a sztálinizmussal. A szocialista ideológiai háttér megmaradt, de új formában jelent meg. Hogy mi fér bele a külföldön is felmutatható modernizmusba, mindig egyeztetés kérdése volt.

Hogyan épül fel pontosan a kiállítás? Már maga a múzeumi tér is igen összetett.

Adott két egyformán hangsúlyos mikrotörténet két nagyon eltérő térben. Ezeket mégis összeköti az 1968–73 közötti időszakot bemutató *Kontextus-fejezet*. Egyrészt a korszak képzőművészeti intézményrendszerét és nyilvánosságának legfontosabb eseményeit mutatja be, másrészt a terek közt fizikailag is ez a szakasz teszi lehetővé az átjárást. A történetek itt egybeérnek. Az elbeszélés nem egyirányú, nem azt sugallja, hogy a művészet fejlődik és eljut valahová – mert nincs egy művészettörténet, és egy történelem sincs. Művészettörténetek és történetírások vannak. Minden a szűkebb és tágabb kontextusokon múlik, helyzet-, kor-, személyfüggő. Ezért már a múzeumról sem gondolhatjuk – legalább a '80-as évek vége óta –, hogy az abszolút tudás tárháza. Kritikai intézmény, amely tudásokat őrző és bemutató hely, még hozzá folyamatos változásban: kapcsolatban a körülötte levő világgal, a társadalommal.

A Kiscelli Múzeum eleve sajátos adottságokkal rendelkezik. Nem olyan, mint általában a kiállítóterek. Trinitárius kolostorépület, ennek megfelelő kialakítással: van egy monumentális, óriási belmagasságú, földszinti Templomtér, és egy kisebb, emeleti Oratórium, plusz az összekötő folyosók. Nagyon izgalmas tér, de a kurátoroknak igazi kihívás. Erős a konnotációja az épületnek, amivel nehéz versenyezni, el tud tűnni

benne a kiállított anyag, ugyanakkor hatalmas tárgyak, installációk is elférnek, erősítheti tárgy és tér egymást. A mi esetünkben egyértelmű volt, hogy a méretes gobelinek a Templom-térben mutathatók be. Az 1971-es Beke-féle felhívásra érkező *Elképzelés*-művek viszont A4-es lapokon születtek, tehát adta magát, hogy ezeket az Oratóriumban állítsuk ki. Beke anyaga mellett, ahhoz kapcsolódóan szintén most először látható a frissen megtalált *Elképzelések*-anyag, amelyet '72-ben Kovalovszky Márta és Kovács Péter akart kiállítani a székesfehérvári István Király Múzeumban, de végül nem kaptak rá engedélyt.

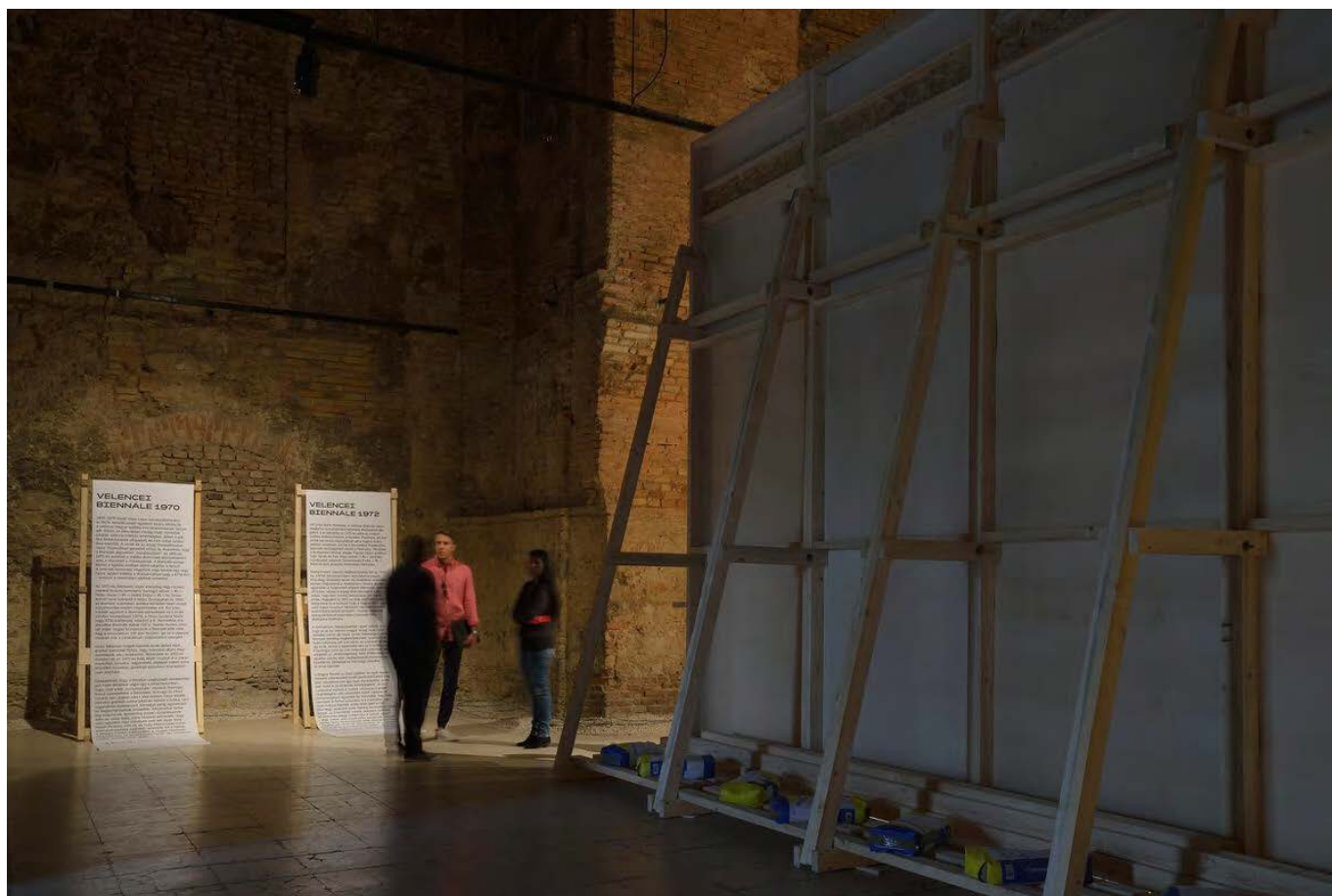
Ha magát az „elképzelések” szót meg kellene jeleníteni vizuálisan, az valami olyasmi lenne, mint ami a látogatót az Oratóriumban fogadja.

Az A4-es lapok belógatásának ötlete a trantit egy korábbi, prágai kiállításáról származik. Ott részben más volt a kontextus, hiszen a közép-európai folyamatokra fókuszáltak, de a cseh művész installációja nagyon passzolt a mi koncepciónkhoz is. A plexi alatti lapoknak sokszor mindkét oldalán van mű, így jól látszanak. Plusz az egész tárlat lebegő jelleget kap, jelezve a generáció és a művek köztes státuszát. A '60-as években végzett művészek legfeljebb a második nyilvánosságban, túrt kategóriában, önköltséges kiállításokon tudtak megjelenni. Az A4-es lapok pedig felvetik a kérdést: ezek dokumentumok vagy művek? Vagyis az *Elképzelés*-projekt fő kérdése vizualizálva: mi a mű? Már az ötlet is az, vagy csak ha el is készül? Ezért is tartják a '71-es projektet a koncept magyarországi születésének.

Talán csak asszociációs szinten, de nekem idekapcsolhatók a földszinti gobelinek is: kitalálójuk a művész, a megvalósítók arctalan szövőnők.

Igen, és több irányban el lehetne indulni innen is, rengeteg a még kibontható szál. Például a nők társadalmi helyzetét, szereplehetőségeit vizsgáló kutatásokat épp csak felvillantani tudtuk néhány érdekes tény kiemelésével. Mi arra fektettük a hangsúlyt a földszinti tárlatnál, hogy bemutassuk a monumentális, állami megrendelésre készült műveket, de ne önmagukban, hanem jelezzük a pozíciójukat is – hogy ne pusztán esztétikai megítélés alá essenek. Az alkotók az idősebb generáció művészei, akiknek pályája a két világháború közti időszakba nyúlik vissza; a szocreálban váltottak és

megfeleltek, majd az '50-es évek második felében meg tudtak újulni. Képesek voltak visszacsatlódní részben a korábbi modernizmushoz, részben más irányt venni. Tehát megőrizték pozíciójukat, mert tökéletesen beletagozódtak a kádári kultúrpolitika elvárásrendszerébe. Meg kellett mutatnunk a helyzetüket, és Kaszás Tamás meg is teremtette az értelmezési keretet, amelyben mintegy idézőjelbe került a műegyüttes. Nagyon izgalmas installációt épített a Templomtérbe: egy El Liszickijbőli kiinduló kabinetet, vagyis kiállítótér a kiállítótérben. Ha belépünk a Templomba, nem a kiállított tárgyakat látjuk, hanem Patyomkin-falakat, egy faszerkezetet: a kiállítás hátát.

Tehát azonnal azt, hogy mi rejlik a kulisszák mögött. Egyébként, rám maga a tény is újdonságként hatott, hogy a Kádár-korszakban a gobelin milyen felkapott műfaj volt.

Az utóbbi években élénkült meg az érdeklődés a Kádár-kor hivatalos és nem hivatalos művészete iránt, és lassan ezek a monumentális művek is fókuszba kerülnek. Nem közismert műfaj a gobelin, de logikus, hogy az eddig felvázolt kutatási irányban ez a következő fejezet a közterek, épületek plasztikáinak feltárása után. Ugyanabból a gazdasági és ideológiai háttérből táplálkoztak a külső és belső terek műalkotásai is. A gyűjteményünkben három monumentális Domanovszky-falikárpitot találtunk: a raktárban heverték, ahogy a Bernáth-mű is. A kutatás során izgalmas és ma egyáltalán nem ismert történetek bontakoztak ki a gobelin-műfaj kapcsán Gál Csabának köszönhetően, aki a kiállítás kurátorasszisztense volt. Hogyan készítették az Iparművészeti Vállalat szövőműhelyében ezeket a darabokat – a mű visszája felől – a szövőnők; hogyan épült fel a művekhez szükséges ipari, pénzügyi, engedélyeztetési háttér...

És hogy milyen horribilis összegeket szánt az állam dekorációra! Ez is elképesztő volt nekem.

Törvény szerint az állami beruházások két ezreléke monumentális művészi munkák megrendelésére szolgált. Gál Csaba találta meg a 150 ezer Ft szerzői díjról, 500 ezer Ft szövési díjról szóló iratot, amely a BTM dekorálására '71-ben megrendelt, '73-ban elkészült gobelint dokumentálta.

Vajon a szövőnőket is megfizették?

Erről nem tudunk. Egy szövőnőcsapat látszólag nagyon elégedetten nyilatkozik a Magyar Ifjúságnak, hogy mindig lesz munkájuk, mert az egész Budai Várat gobelinekkel fogják díszíteni. Ez végül csak terv maradt, a gobelin-műfaj felfutása a hetvenes évek végére elakadt. De hogy miért volt néhány évtizedig oly népszerű ez a költséges műfaj, azt magyarázza, hogy szemben a plasztikákkal, mozaikokkal: mozgatható. Le lehetett akasztani, összetekerni, kiállításra vinni vagy elrakni. Eltűnt a teher, ami egy plasztikánál megvolt, hogy „ez itt lesz a falon, amíg élünk”. Ugyanakkor épp emiatt nagyon sok falikárpit elveszett, amikor kifulladt a műfaj és a szocialista modernizmus.

A Blochtól kölcsönzött cím – *Párhuzamos különidők* – legalább annyi gondolatszálal indíthat el, mint a kiállítási tér.

Nagyon találónak éreztük, hiszen egyidőben született, de igen különböző műveket tettünk egymás mellé két elkülönülő térben: két generáció munkáit. Az egyik a múlt, a másik a jövő felé mutat. Ahogyan Bloch írja: „nem mindenki van ugyanabban a Mostban.” Ha pedig nemzedékekről beszélünk, óhatatlanul felmerül Mannheim Károly nagyhatású generációelmélete. Mannheim szerint két generáció mindig rivalizál egymással, ugyanakkor működik a tudásátadás is. Esetünkben az idősebbek mind mesterek voltak valamely oktatási intézményben – akiktől a fiatalabbak tanultak, vagy épp nem tudtak tanulni. A kiállítás megalkotásában nagy hatással volt ránk még egy szerző, Carlo Ginzburg, a mikrotörténet „atyja”, aki Siegfried Kracauer (a frankfurti iskola filozófusa – a szerk.) *Történelem. A végső dolgok előtt* című művének alapgondolatába utólag beleolvasta saját történetírói ars poeticáját. Ginzburg mikrotörténeti kutatásainak megindításakor még nem ismerte Kracauer írását, mely a történetírást filmes metaforával érzékelteti: ahogyan egy film dinamikáját közele nézet

és nagytotál, illetve ezek viszonya határozza meg, úgy írja át a mikrotörténetet a „széles nézet” – és fordítva. Mi is ezt jelenítettük meg két mikrotörténettel és egy nagytotállal, a '68 és '73 közötti időszakot bemutató *Kontextussal*. A korszakhatár nemcsak történeti, de művészettörténeti is: 1968 az első Iparterv-kiállítás ideje, '73 pedig a balatonboglári Kápolnaműterem bezáratása – '72 végétől ugyanis erős regresszív folyamat indul meg. Addig tart az új gazdasági mechanizmus kora, amikor a határok nehezen kitapogathatók, folyamatosan változnak. „Húzd meg, ereszd meg”-játék folyik, ami a képzőművészetben is érezhető.

Ha bejön egy tízen-, huszonéves a kiállításra, mennyire tud kapcsolódni a látottakhoz – mi a tapasztalat?

Ez a kiállítás nem kicsi gyerekeknek való, középiskola második felétől fölfelé viszont igazi intellektuális kihívás. Alapvető történelmi tudás szükséges hozzá, hiszen mindent nem lehet leírni. Ezért is helyezünk nagy hangsúlyt a tárlatvezetésekre. Persze szabad csatangolni is, olvasva a feliratokat, megnézve a filmeket. Tartottam gimnazistáknak vezetést, kerülve minden stíluskategóriát, klasszikus művészettörténeti terminust. Arról beszéltem, hányféle olvasata van a valóságnak – ami nagyon érdekelte őket. Végző soron az egész kiállítás ezt a kérdést veti föl. A közbeszéd, a sajtó, az internet rövid, leegyszerűsített üzenetekkel bombázza az embereket. Arra helyeztem a hangsúlyt, hogy akkor lehet véleményt alkotni egy jelenségről, ha megnéztük számos szempontból. Azt mondtam el a diákoknak, hogy mennyire meghatározó, ki beszél és kihez, milyen célból. Megértették. Lehet, hogy nem tudták meg, ki Domanovszky Endre, és mi az expresszív irányba mozdulás, de az átment, hogy a hatalom meghatározza a művészetet, akár pro, akár kontra definiálja önmagát. A foucault-i gondolat érvényes: a hatalom diffúz, és áthat mindent. Nagyon fontos, hogy erről legalább tudjanak, hogy valamiféle kritikai szemlélet kialakulhasson bennük.

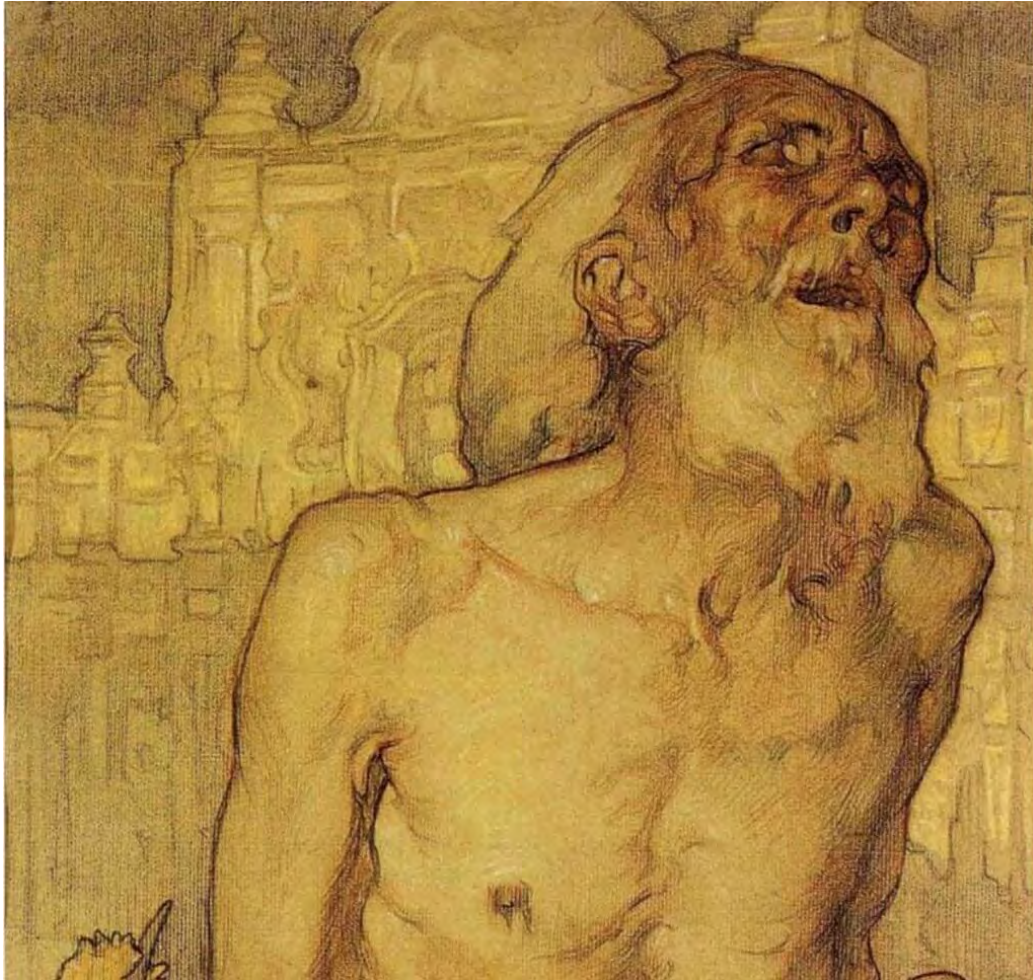
Az 1971. *Párhuzamos különidők* című kiállítás megtekinthető február 26-tól március 27-ig a Kiscelli Múzeumban.

Búth Emília

SZÍNE-FONÁKJA

HORGAS BÉLA VERSÉHEZ

2019-02-07 | HORGAS BÉLA VERSÉHEZ, JEGYZET

A VERS VAK LÉTRÁI

*Ahogy ma éjjel félálomban kidugom kezem,
a körém barlangolt meleg teréből megérkezem
egy másik télbe, gyerekkori dunnák hava
hideg háttal domborul, derül; hova
innen már; kelek, kezem után onnan ide
ébredek, lámpám fénye az utat eltakarja;
az ember hideg karja árulkodik: ott volt, ott van,*

*holott: nem, mert a voltban: az egy másik kocka,
el van vetve, tévedés-e vagy sem, majd elválík,
vélem; élem: visznek a vers vak létrái, ennél
zöldebb vetést ma ki látott; a lángot szeresd,
légy romantikus, hallom, álmomban alszom; fél öt;
kinn a köd roncsait most vonszolják elszürkült
arccal félszárnyú hontalanok, még fekete a ház.*

Álomból álomba zuhanva... ébredvezve, eszmélve... „a körém barlangolt meleg teréből” megérkezni „hava hideg háttal domborult” dunnák közé... közül... Hová? Oda? Ide? Hová dob, visz a vak... (mondjuk így) szerencse? Hová visznek, a „vers vak létrái” – ez itt éppen, ha a következő sort is hozzáolvasom: „ennél zöldebb vetést ma ki látott”, pozitív. De, ha még tovább: „roncsait most vonszolják”, és „félszárnyú hontalanok”. Szóval, a vak létra fel is, le is vezethet. Fel is, le is út a még fekete házban?

Szavak, szavak, vak, vak, vak-létrái...

vakon rábíznám magam

Szemet szúrt nekem, s egyszer (más és több verse kapcsán) szemére vetettem (szemtelenül szembesítettem vele), hogy szemlátomást sokat használja a vak szót.

Szinte kizárólag negatív „felhanggal”. Vakon: kilátástalanul, fejjel a falnak, kiszolgáltatottan. Pedig a mérlegnek két serpenyője van. A dolgoknak színe, fonákja. Vakon odatalálni valahová (mondjuk haza), azt jelenti, hogy tudom az utat. Vakon bízni valakiben, a legtöbb a világon. Érteni véltem addig is és elfogadtam a magyarázatát (is). Valahogy közös nevezőre jutottunk, de most, hogy újraolvasom verseit, megint érzem, bele kell kötnöm. Lássuk csak! Vakon, látástól megfosztottan állni a térben, csak kívülről látszik „kilátástalan” helyzetnek. Kilátástalan = bizonytalan, félelmet keltő. De már ebben a helyzetben is van kapaszkodó, illetve támpont: hangok, illatok, az ezekhez kapcsolható korábbi élmények, tapasztalások, érzések, hangulatok. A vakon tapogatózó kéz nem bizonytalan. Kapcsolatkereső. Olyan, mint a tárgyra fókuszáló, a legjobb, legkedvezőbb látási szöveget kereső szem. Ha vakon, tapintással látok, érintek valamit, az is megérint (érez) engem. Vagyis, bizonyos

szempontból ez több, mint pusztán látni valamit. Régi-új vitát nyitok, választ keresve olvasok megint, most is. Én vakon rábíznám (bármikor) és most is bízom, magam verseire, szövegeire, tenyerembe rajzolt, ujjbeggyel karcolt vers-képeire. Látom, látni vélem, amit láttat. Hol ő ír rá a bennem meglévő képekre, hol fordítva, én illesztgetem emlékeimet, érzéseimet, a bennem lévő képeket, az ő rajzaira – vakon.

Verse vak-létráin követem, álomból valóságba és vissza. Húzom, hozom, viszem magammal gyerekkora, gyerekkorom hol idilli, hol félelmetes világát a mostaniba, a fekete házba, a ködroncsait-cipelőket látva odakint, idebent.

kép | Saturnino Herrán: A vak (részlet)

Nacsinák Gergely András

ÖRÖK BESZÉD

HORGAS BÉLA VERSÉHEZ

2019-02-02 | HORGAS BÉLA VERSÉHEZ, JEGYZET

*s a tenger szeméremtestként lágy barlangjaiban is arra gondol
megérintheti-e majd
újra s mert a trák öbölben történetesen most virágzik a
hibiszkusz
követheti-e vak
vonalhajhász a lila tölcsér
fodrozódó peremét
mint a fövenyre írt hullámok titkos
rajzát végig a parton meddig ellát a szem s
göcsörtös ujjait
húzta a homokban így valahogy így beszélt a meglett
görög gereblyézte a barnára ázott tengeri füvek mentén a
nedves földet mintha évek lennének azok összekapaszkodó
barázdák
úgy magyarázott mohó balkáni
célratörő és hunyt szemmel úgy volt
ott az a nő
hogyan a fehérre meszelt házfalakon
ujjbegynyi hólyagok dudorodtak ki és hasadt föl a
füge vörös ínye mozdulatlanra merevedtem
hallgatásomat
meg ne hallják az ember
ilyesfélét más előtt soha ki nem ejtene a száján ez nem
szavakba való s a férfi már megint a hibiszkusz kelyhére
tért
balkáni valóban gondoltam vagy mégsem az
hát ki
az ez a meglett s mit jelent a
szó
a balkáni és a való és mi lett meg a
szóban én lennék-e ha versbe mondanám
gereblyézném*

*így valahogy így a sorsvonalaimat húzkodnám az
Égeinél ha görög beszédbe rejteném létem
jelentéseit
az Égei-tenger térdein félálomban
látom ahogy a víz meleg szeméremajkai dajkálják
kéjesen
mintha mindegy
volna: kavics
vagy ember
vénülő
váll félmaroknyi szürke kecskeszőrt lebegtet mellén
az őselem*

Hiszen hát csakugyan mindegy, hogy kavics vagy ember. Amint a tenger fogja körül, a tenger veszi ölébe, a különbség lényegtelen lesz: a tengerhez képest minden kavics vagy homokszem csupán, nagyobbacska vagy apróbb, de mindenesetre véges parány, melyet ringat ideig-óráig, csiszol és alakít, végül a partra sodor a víz. Aztán a parton, hogy mi lesz – bokorvirágzás, homokra írás, pergő görög beszéd hibiszkusztól, életidőről, nők jelenvalóságáról vagy éppen távollétéről: ez már mind a partra vetettek gondja-baja, kik jobbára csakis azért tesznek és fecsegnek mindenfélét, mert a parton téblábolnak, a hallgatag mélységen kívül. Nem dajkálja őket a lágy mindentudás, így maradnak a fövenyre írt ákombákomok, az egymás mellé beszélés.

minden csak vágy

Pedig lehet, hogy mellettünk egy meglett görög mondja éppen az Égei igéit (**összetartozik ez a két vers**, a *Kérdései az Égeinél* meg a *Görög beszéd*), azon a nyelven, mely egyedül egyenlő a tengerrel: ősi

locsogás, filozofálásra meg alkudozásra termett (két olyan dologra, melyek épp oly véget nem érőek, mint a tenger), csak mondja ezeket a sós vízből partra hordott szavakat, kavicsként koppanó, homokként surranó hangokat. Ugyan ki más merészelne belebeszélni ilyen gátlástalanul a tenger zúgásába, ha nem maga a Kecskedalnok, a mámor őre, a költészet *daimónja*, aki tudja, hogy emitt, e partokon, a

ringató mindenségen kívül esve minden csak vágy: ilyen-olyan alakot öltő, füge húzában, fehérre meszelt falak forróságában, virágszirmokban, titkos barlangokban visszhangzó, nevető, éneklő vágy és bujaság.

Szemet szúrt-e vajon, hogy sem a *Kérdései az Égeinél*-ben, sem a *Görög beszédben* nem azt a verset olvassuk, amely ott, a tengerrel szemközt született? „Így valahogy így” – írja a fövény homokjára, de hogy hogyan és mit? Mindkét vers a versről szóló vers, azokról a sorokról beszélő sorok, amelyek ott fogantak, de amelyeket hazahozni (e nyelvi hazába) képtelenség. Csak ott, a fövényen. Ha valaki kíváncsi rájuk, menjen, és keresse meg őket: ott lesznek most is a trák öbölben, part és víz elmosódó határán – csak útra kell kelni, hogy rájuk leljünk.

kép | Horgas Béla: Kezes kő

Vörös István

LÉLEKVÁNDORLÁS

HORGAS BÉLA VERSÉHEZ

2019-02-12 | HORGAS BÉLA VERSÉHEZ, VERS

TRAKL

Füstölő, őszi park. Az átutazót elragadja. Kábítószer, fényes gombolyag. A fiatal gyógyszerész pajtának látja a világot, cipőjénél menthetetlen sebesültek nyöszörögnek, másznak a fagytól ezüstös szalmán.

Homályos kagyló, hártypark, peremén csak a véres padok rajzolódnak a háttérre

keményen, a kármin bőrén átdereng a kék. A többi fekete és púpos, a vaslábú, sörényes fűben kígyó furulyál. Szonya combjai mint az álom, táncolnak fehérén a gyilkosság és a kábítószer krétakörében.

Földalatti város zümmögése. Gyümölcsfák és fekete templomok, kék szarvuk a hold öblében ágbogat ereszt. Tisztára sikált folyosók, nyolc égtáj, mint a sípszó, ha madár téved oda, hát vége. Ősz van, a lefolyók alján síkos levelek, és búgnak, éjjel-nappal, az öntözőkocsik.

Felhőbe fagyott hajó, park, fölhasított állat. Gőzölögnek, pengnek majd a fölcsavart belek, a hajó mint cimbalom, röpül, az ütőkről és az evezőkről szélbe pöndörödik a rongy. Fekete ágakon vérző hal. Nyilak és szívek. Riadó. Névsorolvasás. Lázadók az árbócokon, tenyerükből angyal eszik.

Füstölgő, őszi park.

Az átutazót elragadja.

A lelket megkötözve tartja,

hogyan elfelejti, mit akart,

lemerül a hamis tudatba.

Füstölgő, őszi park

mindannyiunk rejtett alakja.

A látvány néha visszatart,

a lelket megkötözve tartja.

Szabadítót ide hamar!

A kukák sorra felborítva.

Füstölgő, őszi park,

a pad varjaktól összeszarva.

Az utcaseprő összehajt,

a lelket megkötözve tartja.

Nem az ő arca lesz zavart,
a köd nem az a fajta.
Füstölgő, őszi park –
a lelket megkötözve tartja.

kép | Tim Vrtiska, flickr.com

Varga Zoltán Zsolt

APÁK KEZEI

HORGAS BÉLA VERSÉHEZ

2019-02-04 | HORGAS BÉLA VERSÉHEZ, JEGYZET

AGYAGOSZLOP

CSALÁD

Vasárnap éjjel a kétlépéses kórházi szobában.

Kövér szúnyog zümmög sárgás fénytölcséren át.

Sötéten dől be hozzánk a kánikula,

együtt a szent család a csöndben:

apa, anya és kettejük fia.

Anyám horkolva alszik,

apám haldoklik, hörög.

Ébrenlétem kockájába zárt hangzataik harmóniája

vagyok,

vízcsap-csöpögés visszhangozza szívdobogásomat,

történetünk az éjidő kesztyűtlen kezében végbemegy.

NINCSTELENÜL

A nyár elnyűhetetlen hanglemezéről

fecskék bukdosnak;

hallom csivítjüket.

Elég volna csak élni s nem gondolni

külön.

Torkomban alvó langyos kő most a lényegem,

púpos hátával fölnyomakodó,

apám haldoklásában született nincstelenség,

apám nem-létének formáiba dermedt agyag,

ma még idegen nehezék:

hiéna-szavakkal dadogom körül, hallom.

RÖGZÍTÉS

Arcának idegen grimaszai, orrhegyesedése.
Fulladásos légzése szakadékokból, fájdalomrángások.
Dühkitörések pánikban és a jelbeszéd mozdulatai.
Zihálás. Két gyöngye végül, mintha levest fújna.
Lemeztelenítése a tárgyasult testnek dologszerűen.
Fekete szájluk a hátracsukló óriás-koponyán.
A csupasz törzs félig-üres zsákja két-két végtaggal.
A köréje csavart lepedő fejnél összekötve.
Fehér vaságy rácsa közt hűlő lábfejek.
Vakufényben állok a mosdókagyló feletti tükörben.

APÁM KEZÉRŐL

A kezéről sohasem tudtam írni,
elkéstem a kezével, élő szorításának dicsőségével,
a kezeiben verdeső lélekráncolatok térképeivel.
továbbcsietett, alig láttam igavonó kezét,
az ujjak mesterbuzgalmát egy sötét szög körül,
titkos fogásokat, kivált az összekulcsolást;
halott kezén még barna volt a bőr, mikor
kétoldalt a matracot súrolta és tenyere
minden szerszámok nyelét elhagyta örökre.

MITOLÓGIA

*Elvékonyodott nyakán pergament-gyűrődések –
Vízről nehéz, mozsaras lábakkal lép a kertben –
Aztán csak néz rám a nagyítólencsék mögül,
a szemek fekete dióját égni látom s a tűzben
egy félmeztelen óriás vadbükkönyt kaszál.*

OSZLOP

*(agyagból gyúr az ember oszlopot bibliai sárból –
reszkető vonalakkal ábrázolatokat írt rá
szavakat arcokat karcolt faragott vacogott
ujjhegyeinek nyomát félelmét rajta hagyta
magából tapasztotta össze hogy legyen látja van
végezheti most már a dolgát nap és szél szabadon
a szobrász-idő szeszélyes tervrajzai szerint)*

(Az *Agyagoszlop* eredetileg cikluscím volt, néhány darabját egybefűzte Horgas Béla az *Új vers régi* kötetben. A lezáró *Oszlop* nincs az 1996-os válogatásban – itt azonban Varga Zoltán Zsolt hivatkozása miatt szükségesnek tartottuk megjelentetni – a szerk.)

Amikor Horgas Béla – a „szó-szabó” – apja haláláról szóló versciklusát megfilmesítem magamban, óhatatlanul is több áttűnéssel dolgozom. A számomra ismeretlen, és ezért csak homályosan megjelenő Horgas Jánoson áttűnik az agóniájában látott költő, meg apám metszően éles képe, majd – mint alulexponált negatív – saját leendő haldoklásom premier plánja.

H. B. *Alagút* című, apja haláláról szóló prózájában írja: „mindig csupa fül voltam, a hangok érkeztek hozzám először, hallgatóztam, hallomásokban mozgolódtam”.

Itt: „Kövér szúnyog zümmög”, „Anyám horkolva alszik”, „apám haldoklik, hörög” – majd a szépségesen tömör önmeghatározás: „Ébrenlétem kockájába zárt hangzataik harmóniája vagyok.” Számomra ebben a képben egyszerre szikrázik fel Pilinszky „kocka-csendje” és József Attila *A Dunánál* pár sora.

Újabb megkapó képpel tér vissza a hangokhoz: „vízcsap csöpögés visszhangozza szívdobogásomat”. Kottázható e sor ritmikája, dallama.

blaszfémikus képpel

A hangok érkeznek először, de utána rögtön a színek és formák következnek, a kövér szúnyog „sárgás fénytölcséren át” zümmög. A *Rögzítés* tárgyias, a fényképezőgép objektivitásával

kimerevített, vacogtató képei nagyobb fájdalmat gerjesztenek, mint bármely érzелgős leírás. De mielőtt eljutnánk a halál testes megtapasztalásához, a költő elemeli a történetet az egyedi drámától a spirituális és az egyetemes felé egy sokak számára talán blaszfémikus képpel: „együtt a szent család a csöndben: apa, anya és kettejük fia.”

Szobrászként külön öröm a taktilis érzetek megjelenítésével találkoznom. „Torkomban alvó langyos kő most a lényegem, púpos hátával fölnyomakodó”, „agyagból gyúr az ember oszlopot bibliai sárból”. Ennek átéléséhez nagy előnnyel indulok a legtöbb olvasóhoz képest: több tonna agyagot gyúrtam már életemben...

A hangok és színek megfestése, a tapintási érzet megjelenítése közben ilyen szinesztéziát találunk: „Sötéten dől be hozzánk a kánikula”; és merész metaforákat: „az éjidő kesztyűtlen kezében”, „a nyár elnyűhetetlen hanglemezeiről”, „a csupasz törzs félig üres zsákja”.

„A kezéről sohasem tudtam írni, elkéstem a kezével” – kezdi bűnbánóan az *Apám kezéről* verset, de az utókornak meg kell bocsátania a késlekedést, mert így kárpótol: „A kezeiben verdeső lélekráncolatok térképeivel” – egy képbe rántva a lélek madarát és a népi hiedelmet, hogy a tenyérvonalakban megmutatkozik a sors.

És az én apám keze? Szerszámok nyele is, mert akárcsak Horgas János, ő is ezermester volt. De azt is látom, ahogy kioldja vele a derékszíja csatját, kihúzza a bűjtatókból a szíjat, és felém csap...

kép | Albrecht Dürer: Kéztanulmány

Varga Zoltán Zsolt

MITIKUS MADÁR

HORGAS BÉLA VERSÉHEZ

2019-02-25 | HORGAS BÉLA VERSÉHEZ, JEGYZET

SÓHAJ

*Fák,
lépegetők,
zöldselyem ernyők,
tölgyek,
platánok, nyírek, pineák, fűgék, fenyők,
szél haját fésülők,*

*ég udvarát söprögetők,
sóhajtozók a tenger morajló szerelméért,
ti levelenként reszketők –
úgy szeretnék élni alattatok,
mintha volnék szárnyas madaratok,
bármikor
magasba
röppenő*

„Minden igazi versben ugyanarról van szó; az igazi versnek nincs 'tárgya'” – írja Márai Sándor. Nincs tárgya – teszem hozzá –, mert a vers maga a „véges végtelen”. Az „ugyanarról” azt jelenti, hogy a „mindenségről”.

Ilyen *igazi* vers számomra ez a panteista fohász. Testvér-darabjai persze végtelen számúak – nekem legelőbb József Attila- meg Nemes Nagy Ágnes-versek idéződnek fel.

A „másodállásban” képzőművész Horgas Béla madáralakúra nyírja a sorokat (a vers születésekor még nem volt szövegszerkesztő!), azaz képverset teremt, az avantgárd egyik leleményét. De nem egyszerűen a felfedezés öröméért, hanem a madárrá válás vágyát képileg is megjelenítve.

A 14 sorra tördelt vers 7 sorvégző magánhangzója „ő” – hatszor többes számot használva „ők” –, s az utolsó sor, a felröppenést egyszerre írva-rajzolva-kottázva, elengedi az addig „meg- és lekötő”, kopogó „k” hangokat.

A madár alakú verstest – egy „tollpihével”, azaz gondolatjellel elválasztva – két részre tagolódik. Az elsőben megszólítja, majd leírja a fákat, a második maga a sóhaj.

Az „égig érő fák” („lépegetők”, „ég udvarát söprögetők”) e hatalmas, szakállas férfiak, kisfiús félelemmel sóhajtoznak, levelenként reszketnek a lágy, a befogadó nő-tenger morajló szerelméért – és zöld napernyővel korzózó, szél haját fésülő nő-fák

epekednek a partokat korbácsoló férfi-tenger vad, morajló szerelméért –, hogy a mitikus egyesülésekből megszülethessen a madár alakban képzelt szabad szellem – maga a költői képzelet.

kép | Georges Braque: Felhőn átrepülő madár

Somfai Anna

MINDENNAPI DRÁMA

HORGAS BÉLA VERSÉHEZ

2019-02-05 | HORGAS BÉLA VERSÉHEZ, JEGYZET

NAGYANYÁM A TEAHOUSE ELŐTT

a Fény utcai Demmers Teahouse előtt a
Mammut-tömb nyugati oldalán láttam
ott áll a nagyanyám
valahogy az ő képe vetült a kolduló
öregasszonyra hasonlítottak is a görbe hát
a fekete magas szárú cipő egészen ő gondoltam
kockás kabátféleség és barna szoknya volt rajta jól
emlékeztem erre is arcba húzott kendő
a térde közé szorítva nejlonszatyor előrenyújtott
kezében műanyagpohár
így kéregetett ott a sovány reszketeg árny s
mikor a piac felől a biztonsági őr
fehér inges sötétkék nadrágos kefehajú tömeg
bár lassú és érezhetően kényszeredett léptekkel de
mégis a kolduló felé tartott
az mindjárt tudta és a szatyrot
engedelmesen fölemelte
a biztonsági ember meg három lépésre
megállt s mondott is valamit talán ilyesfélét
hogyan innen el kell menni
hogyan tilos itt vagy kérdezett mintha nem sejtene
hogyan mi van a pohárban
néhány fémpénz csörgött az alján
miért nyújtja előre ok és cél miféle dróttal
netán elektromágneses hullámokkal
titkos kódok szerint kapcsolódik és a nagyanyám ott
a Demmers Teahouse előtt csontkezeivel szaporán
integetve mintha legyenek
hajtana magáról (s fejét is rázta tagadólag)
magyarázott a szemközti videobolt ablakából
Robert de Niro a gengszter figyelt gondoltam
ezt ő nem nézi tétlenül

*de az egy négyzetméterre eső
lélekszám túl magas volt minek
lehetne így foganatja
a biztonsági őr meg a vállát vonogatta hiába
kibúvó itt nincsen
az öregasszonynak menni kellett elmenni
onnan
bár amikor a rendész hátat fordított (nagylelkűen?)
és vonszolódva elindult az áruház műkö-
lépcsői felé nagyanyám (ravaszul? közönyösen?)
visszaereszkedett de az őr mintha táncjátékban
most már indulatosan kapta oda újra a fejét
s ezzel vége is lett a jelenetnek
kamion dübörgött a sarkon
és a koldusnő hagyta
a Moszkva tér irányában hullámszó árral
véggépp elsodortatta magát*

Jól ismerem a Teahouse környékét, majd mindennap arra járok. A Mammut üvegtömbjéhez közel, a Fény utcai piac szomszédságában, vásárlók és autók áradata között ott lézengenek ők is, a koldusok, guberálók, hajléktalanok. Hajlamosak vagyunk róluk kategóriákban gondolkodni, mintha a „hajléktalan” szó eltávolítaná őket tőlünk, mintha nem közlünk valók volnának. Pedig ők mégsem elsősorban hajléktalanok: ők „nagyanyám”, nagyapám, bátyám, húgom, barátom, ismerősöm. Rokonaink, barátaink vonásait fedezhetjük fel arcukon, közük van hozzánk, és nekünk közük van hozzájuk.

nincs happy end

A versíró nézi, rögzíti, ahogyan a biztonsági őr fellép „nagyanyámmal” szemben. Átfut az olvasón a gondolat, hogy hátha mégiscsak megtörténik a varázslat, megjelenik a színen a szegénylegény, a legkisebb királyfi, vagy a helyi Sobri Jóska a bandájával, és megvédi „öreganyámat”.

Vagy ha ők nem, akkor legalább a gengsztert játszó filmszínész lép le a poszterről. Ez azonban nem hollywood-i rendezés, nincs happy end, sem népmesei befejezés, a hajléktalan nő elhagyja a helyszínt, szem elől veszítjük őt.

A biztonsági őr a vállát vonogatja, a járókelők elfordulnak, végül is, nem az ő dolguk, nem a mi dolgunk. Talán voltak közöttük, akik együttérzéssel figyelték a jelenetet, mégsem léptek közbe. Hogyan is tehetnék volna, ha a rend mást kíván? Olykor, nagy ritkán, valaki mégis szót emel, kiáll, segíteni próbál, és nem latolgatja, vajon érdemes-e. Akár a görög tragédiákban, a külső és belső rend közti ellentmondás valakiben mégiscsak túlfeszül.

Mondhatnánk, hogy itt mégsem tragédia léptékű a cselekmény. Ám a szituáció a görög drámák kérdéseit idézi: ha nem nyújtok segítő kezet nagyanyámnak, nagyapámnak, húgomnak, bátyámnak, hogyan maradhatna ép saját világom, saját belső rendem?

És lehet-e külső rend, ha a belső egyensúly megbomlik?

kép | Ludwig Knaus: Botra hajló öregasszony

Reszler Gábor

ÜLDÖZÉS, ÜLDÖZTETÉS – NÉPIRTÁS

2019-02-10 | ESSZÉ

Bár a kezdet homályba vész, az üldözések, üldöztetések folyama nyomon követhető az emberiség történelmében. Már a hordák vándorlásait is kísérte a jobb vadászó helyekért vívott térfoglaló küzdelem, ahogyan a görög törzsek vándorlása sem nélkülözte az üldözés–üldöztetés motívumát, és hol volt még a népvándorlás keltette mozgások birodalmakat roppantó lendülete.

Új babonának hódolók

A görög mítoszok is örök emberi tulajdonságokról, vágyakról szólnak. **[1]** A hétköznapi cselekedeteket vezérlő több évezredes természettörvények ugyanakkor kiegészülnek a béke és a társadalmi lét igényével. **[2]** De akkor miért kíséri az emberiség történetét az állandó békétlenség, erőszak, öldöklő háború?

Számos áldozattal járt például a keresztényüldözés a Római Birodalomban. A több istenhitet féltő, védelmező császárok évszázadokon át kíméletlenül felléptek a keresztény hitüket megvallókkal szemben. Claudius császár halálbüntetést szabott ki „a káros, új babonának hódoló népségre”. **[3]** S amikor a keresztények üldözésének 313-ban Nagy Konstantin véget vetett, hamarosan megjelent az az eretnekek üldözése.

Boszorkányok pedig vannak

A késő középkor előtt jellemzően boszorkányként az ártó, bájoló szereppel felruházott javasasszonyokat üldözték, de a 15. századtól a démonológusok megideologizálták a társadalom perifériáján élőkkel szembeni fellépést és a leszámolás szükségességét velük. Elsőrendűen férj vagy közösség felügyelete alá nem vont hajadonokat és özvegyasszonyokat vádoltak ördöggel való cimborasággal. Ahogyan Kőrösi Réka tanulmányában **[4]** olvasható, az antik világig visszanyúló boszorkányhit teológiai megközelítését leginkább a két domonkos rendi inkvizítor, Heinrich Krämer és Jacob Sprenger által írt és 1486-ban megjelent *Boszorkánypörölly* (Malleus maleficarum) című művére alapozták. A szerzők hangsúlyozták a nők fogékonyságát a boszorkánysághitre, és leírták a boszorkányszombat jellemzőit. A két

inkvizítor biztatására adta ki VIII. Ince pápa 1484-ben Summis desiderantes (Minden sóvárgással) kezdetű bulláját; ez már nemcsak a boszorkányok ártó szándékáról, de a paráznaságra, bujaságra mindig kész természetükről, a férfiúi nemzőképességet és a nők termékenységet megrontani képes tudományukról szólt. **[5]** A Boszorkánypöröly sikeréhez hozzájárult, hogy Krämer – egyes kutatások szerint engedély nélkül – a könyv elejéhez csatolta Ince pápa egyházi rendeletét, így egyházi támogatást sugallt a boszorkányüldözéshez.

A pápai bulla az egyház korábbi álláspontjának gyökeres változására utalt. Míg a 15. század utolsó harmadát megelőzően az számított eretneknek, aki hitt a boszorkányok és a boszorkányság létezésében, a *Boszorkánypörölly* bevezetője egyértelműen leszögezi, a legnagyobb bűnök egyike nem hinni a boszorkányok létezésében. Az

1560 és 1630 között csúcspontját elérte üldözési hullámok kiváltó okait eltérően látják a kutatók. Többen a reformáció nyomán keletkezett vallási sokszínűséget, az ezzel járó feszültségeket, vallási türelmetlenséget tekintik mozgatórugónak, mások a kis jégkorszak gazdasági nehézségeit emelik ki, a korábbinál rosszabb terméseredményeket, a megélhetési körülmények romlását. Szóba jöhet az 1585–1588 és az 1592–1593 között terjedő pestis keltette félelem. Ez a társadalomlélektani állapot magyarázatot ad a vélt és valós bűnök elleni kíméletlen fellépés nép általi kikényszerítésére. Johan Huizinga úgy látta, hogy a 14. és 15. század emberét áthatotta a kőkemény jogérzék, s eszerint minden tett megköveteli a kemény megtorlást. A holland történész szerint az igazságérzék „abban az időben még háromnegyed részében pogány volt”, azaz egyszerű bosszúszomj. Az egyház ugyan igyekezett békét és megbocsátást hirdetni, de a bűnnel szemben táplált gyűlölettel a nép ősi jogérzékét erősítette. „Az igazságérzék lassanként rendkívül erős feszültséggé növekedett, a szemet szemért, fogat fogért barbár tételének s a vallásos büntől irtózás két pólusa között mindenki egyre sürgetőbbnek érezte az állam feladatát, hogy a bűnöket minél szigorúbban torolja meg. A bizonytalanság érzése s a nyomasztó félelem, amely minden válságos időszakban valósággal kikönyörögte az államhatalomtól a rémuralmat, a késői középkorban már-már állandósult. A bűncselekmény kiengesztelhetőségét hirdető felfogás egyre inkább háttérbe szorult, s már-már idillikus emléke lett csak régmúlt ártatlan időknek, ezzel szemben egyre nyomatékosabban érvényesült az elgondolás, hogy a bűn veszélyezteti a közösséget és támadás Isten felsége ellen is. Így lett a kései középkor a kínvallatásra berendezkedett igazságszolgáltatás és kriminális kegyetlenség virágkora. Senki sem töprengett azon, vajon megérdemli-e büntetését a gonosztevő. A nép igazságérzéke a legkegyetlenebb büntetést is szankcionálta. A hatóságok időről időre a legszigorúbb igazságtevés hadjáratait indították meg, egyszer a rablók és tolvajok, másszor a boszorkányok és varázslók vagy a szodomiták ellen.” [6]

húszezer áldozat

Az első boszorkányüldözésekre egymástól távoli régiókban már 1428 körül sor került, így a svájci Wallis kantonban és a Francia Királyság Dauphiné megyéjében. A boszorkánygyűlölet és -pánik a 15.

században a Német-római Birodalom egészen végigsöpört – húszezer áldozatot követelve. A társadalmi méretűvé duzzadt félelmekből fakadó üldözéseket kanalizálta, „intézményesítette” a hatalom, elsősorban az inkvizíciót működtető egyház, és a 18. század közepéig eltűrték a mindenkori világi uralkodók.

Újvilágba áthajózott gyűlölet

A gyarmatosításhoz utat nyitó felfedezésekkel az európaiak távoli földrészekre magukkal vitték a vallási türelmetlenséget. Az egyedül üdvözítőnek tartott hitük jegyében irtották a „vadembereket”, lerombolták a közép- és dél-amerikai indián birodalmakat. Az Észak-Amerikába áthajózott puritánok félelemérzete az újonnan birtokba vett békétlen vidéken tovább nőtt. A telepések többsége hitt az ártó lényekben, a gyermekbetegségeket, a háztartási balesetet gyakran vélték boszorkányátoknak. Még tudós, művelt emberek számára is evidencia volt az ördög létezése, e világi ténykedését megkérdőjelezhetetlen igazságnak tekintették. A New England-i betelepítések első hét évtizedében száz embert gyanúsítottak boszorkánysággal, de csak hetet végeztek ki közülük. A Massachusetts állambeli Salemben 1692-től kibontakozott perek során azután mintegy 80 embert, más adatok szerint százötvenet zártak boszorkányváddal börtönbe, és közülük tizenkilenc elítéltet felakasztottak, köztük egy köztisztviselőben álló lekipásztort, egy közrendőrt és néhány vagyonos polgárt, egy idős földművest pedig nyújtópadra vonva kövekkel nyomtak agyon.

Egyes történészek a hisztériát azokkal a társadalmi, gazdasági és politikai változásokkal magyarázták, melyekkel a 17–18. század fordulóján a puritán gyarmatok irányítása a papságtól átkerült a modernitást képviselő vállalkozók, kereskedők kezébe. ^[7] A salemi perek magyarázatát keresve Mary Beth Norton, a Cornell Egyetem professzora többéves kutatómunka után arra jutott, hogy az eseményeket az északkeleti indiánokkal vívott sikertelen harcok okozta stressz gyorsította fel. ^[8] A 17. század utolsó harmadában az angol telepesek megsemmisítő vereségeket szenvedtek a wabanaki indiánoktól, és a salemi perekben

a vádlók többnyire azok közül kerültek ki, akiknek a családtagjai a harcokban estek el. A magukat Isten kiválasztottjainak tekintő puritán telepesek a vereségeket és veszteségeiket a gonosz ármányaként értelmezték. A háborúskodás az indiánokkal még hat éven át tartott, de már csak szórványos összetűzésekre került sor. A New England-iek fokozatosan biztonságban érezték magukat, és hamarosan megbánták a vádaskodásokat. 1697-ben egy bíró és 12 esküdt formálisan elnézést kért az első ítélet végrehajtásának évfordulóján, a kormányzó pedig böjtölést és imádkozást rendelt el, hogy az elkövetett igazságtalanságokat valahogy jóvátegye. A hisztérikus lincselés után bő háromszáz évvel, 2001-ben Massachusetts-ben emelt szobron az elítélteket név szerint tisztázták, rehabilitálták.

Őskatasztrófa és örmény genocídium

A társadalmi, gazdasági bajok 20. századi eredetét, a totális rendszerek létrejöttét, európai tobzódását sokan az első világháborúban mint a huszadik század őskatasztrófájában látják. A nagy háború valóban minden korábbinál kíméletlenebbül pusztította el katonák millióit, járatta meg velük az állóháború lövészárkaiban a földi poklot. Az emberi élet devalválódott. A háborút 1914-ben még nagy megtisztulásként ünneplők hamarosan kiábrándultak, mert a világégés „semmilyen sem tudott igazságot tenni, hiszen még a halált és a nélkülözést sem egyenlő mércével mérte.” [9]

bűnbakképzés

A modern idők első nagy népirtását az első világháború alatt az örmények szenvedték el. Az 1915 és 1917 között kitelepítettek, elpusztultak számáról máig vitáznak a kutatók, a török kormány pedig egyenesen tagadja az örmények elleni kíméletlen fellépések népirtás jellegét. Az ifjú török kormány által elrendelt tömeges erőszakos kitelepítés méészárlásba fordult: az Oszmán Birodalmon belüli muszlim–keresztény ellentét a keresztény polgárság, valamint a muszlim középosztály szembekerüléséből fakadt. A hatalom a bűnbakképzéssel tudatosan tovább szította a gyűlöletet. A vagyonuktól megfosztott kitaszítottakat zömében a

szíriai Deir ez-Zor városába és a környező sivatagba meneteltették. Az ivóvízhiány, az alultápláltság és a kínzások, tömeggyilkosságok következtében 1915 és 1917 között legalább 600–800 ezer örmény keresztény halt meg.

Az antant hatalmak közvéleményét felháborította az örmény katasztrófa. A központi hatalmak hivatalos reakciói elmaradtak, ugyanakkor például az Oszmán Birodalomban tartózkodó német diplomaták, vasútépítő mérnökök közül többen elítélték a genocídiumot. Nem úgy az isztambuli német haditengerészeti attasé, aki Henry Morgenthau amerikai nagykövetnek mondta: „Életem nagy részét Törökországban töltöttem, és ismerem az örményeket. Azt is tudom, hogy az örmények és a törökök képtelenek együtt élni ebben az országban. Az egyik fajnak mennie kell. És én nem kárhoztatom a törököket azért, amit az örményekkel tesznek. Úgy vélem, teljesen igazuk van. A gyengébb nemzetnek el kell buknia. Az örmények fel akarják darabolni Törökországot; ők a törökök és a németek ellenségei ebben a háborúban, tehát itt semmi joguk nincs a létezéshez.” **[10]**

Iparszerű megsemmisítés

A nagy háborút követő forradalmak közös vonása az ellenfelek kíméletlen üldözése, likvidálásukra törekvés a vörös- és a fehérterrorban. Németországban a Freikorps baloldaliak elleni fellépései célzottak voltak, vezető személyiségekre – mint Karl Liebknecht vagy Rosa Luxemburg – irányultak, a bulgáriai forradalom eltiprásakor 1923-ban ezeket gyilkoltak meg. Szovjet-Oroszországban a bolsevik hatalomátvételt követő polgárháborúban a csekisták kegyetlenkedései és a fehérgárdisták mészárlásai százezrek halálát okozták. **[11]**

A 20. század első felének történetét alapvetően formáló totalitárius ideológiák és rendszerek a politikai tér teljes elfoglalására, az ellenfelek megsemmisítésére törekedtek. A totális államok zsarnokai nem az ókori görög filozófus, Prótagorasz tételéből indultak ki, hogy „minden dolog mértéke az ember” – politikájuk elve a faji hovatartozás vagy a társadalmi osztályhoz, réteghez kötődés volt.

külső-belső ellenség

A kiépült sztálini rendszer az egyre éleződő osztályharc ideológiájával működtette a terror gépezetét, és a gazdasági érdekből erőltetett gabonaexporttal milliókat taszított éhhalálba az

ukrajnai holodomor esztendeiben, 1932–1933-ban. A Harmadik Birodalom ugyancsak leszámolt a náci párton belüli ellenzékével a hosszú kések éjszakáján, és a külső-belső ellenséget a zsidóságban megtalálva jutott a második világháború alatt a „végső megoldásig”. Többek között a sokmillió áldozatok készítették az újonnan alakult ENSZ-t, hogy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával útját állja újabb üldöztetéseknek, népiirtásoknak.

Diplomáciai és erkölcsi nyomás

John Peters Humphrey, kanadai jogász, emberjogi aktivista fogalmazta meg a nyilatkozatot, amelyet 1948. december 10-én fogadott el az ENSZ Közgyűlése a Szovjetunió és hat csatlós országa, valamint Szaud-Arábia kivételével. „Tekintettel arra, hogy az emberiség családja minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő

és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon” kezdetű dokumentum részletezi azokat az alapvető jogokat, amelyek minden embert megilletnek fajra, nemre, vallásra tekintet nélkül. A nyilatkozat 1966-ban beépült a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányába és a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányába. Bár mindkettő kötelező érvényű ENSZ-egyezmény, a világszervezet az emberi jogokat megsértő kormányokra csak diplomáciai és erkölcsi nyomást gyakorolhat. A hidegháború évtizedeiben az USA-beli afro-amerikai polgárok jogainak korlátozása és a Szovjetunió szabadságjogokat figyelmen kívül hagyó gyakorlata élesen ellentmondott az egyetemes emberi jogok sértetlenségének. Az ENSZ képtelen volt megakadályozni a Vörös Khmerek 1975-től 1979-ig tartott rémuralmát, amely során nemre és korra tekintet nélkül 1,7–2 millió embert öltek meg, kínoztak halálra. Hasonlóan tehetetlenül passzív volt a világszervezet 1994-ben, amikor a hutuk és a tuszik között az afrikai Ruandában fellángolt etnikai konfliktusban száz nap alatt egymillió embert mészároltak le törzsi hovatartozásuk miatt.

Egy évvel később, 1995 nyarán a boszniai háború legvéresebb eseményeként hajtották végre a srebrenicai mészárlást. Az 1991-ben széthullott Jugoszlávia utódállamai a vegyes etnikumú területek birtoklásáért bonyolódtak háborúba. A szlovéniai tíznapos háború után a horvátországi háború felszínre dobta az addig mélybe szorított gyűlöletet, ami újra kegyetlen leszámolásokba, sebesültek, foglyok lemészárlásába, nők megerőszakolásába torkolt. Mintha a Jugoszláviát alkotó nemzetek közötti kiegyezésre, megbékélésre irányuló titói politika évtizedeken át nem is létezett volna. A szerbek és a horvátok úgy feszültek egymásnak a kilencvenes évek elején, mint elődeik a második világháborús harcokban. Miután Bosznia-Hercegovina 1992 márciusában népszavazáson megerősítve kinyilvánította függetlenségét, kezdetét vette a délszláv háború legszörnyűbb szakasza, melyben 97 ezren haltak meg. Közülük több ezer embert vallásuk, etnikai hovatartozásuk miatt gyilkoltak meg. Az áldozatok között volt az a 8700 bosnyák férfi és fiú, akiket 1995 júliusában mészároltak le és temettek tömegsírba.

Mi és ők

Napjainkban Mianmarból (korábban Burma), a Bengáli-öböl parti sávjából száműzött rohingyák az üldöztetések újabb áldozatai. Jogfosztásuk már 1982-ben kezdődött: elvették állampolgárságukat, és a népcsoport nevének használatát is betiltották. A Mianmarban hatalmon lévő buddhista nacionalista kormány kegyetlen katonai akciókat indított 2017-ben a szunnita muzulmán rohingyák ellen, közülük többszázezren menekültek Bangladesbe. Az ENSZ főtitkára szerint emberi jogi rémálommá vált a helyzet.

gyűlöletpropaganda

A Genocide Watch elnöke, Gregory Stanton 1996-ban az USA külügyminisztériumában bemutatta *A fajirtás nyolc szakasza* című jelentést, amelyben bizonyította, hogy a népirtás nem elkerülhetetlen.

[12] A dokumentumot röviddel a ruandai mészárlások után állították össze. A nyolc szakaszból hat megelőzi a tényleges genocídiumot, így úgy tűnhet, lenne idő és mód elejét venni a tömeges tragédiáknak. Számos jele van annak, ha egy adott politikai keretben együtt élőket „mi és ők”-re osztanak, majd a kitaszítottakat gyűlölt szimbólumok viselésére kényszerítik, és emberi mivoltukat elvitatják. Közben folyamatosan működik a gyűlöletpropaganda, létrejönnek azok a katonai vagy félkatonai szervezetek, melyek végül a tömeggyilkosságokat végrehajtják.

Ha a folyamatok ennyire egyértelműek, miért csap át az üldözés, üldöztetés népiirtásba? Ezt kérdezte Dirk Moses ausztrál történész. **[13]** Valóban, miért csak meglehetősen rossz hatásokkal lehet időben jelezni, és ezáltal megelőzni a tömeges vérengzéseket? Dirk Moses szerint a genocídium-kutatásoknak vannak erősségei és korlátai. A gyengeségek között említi a hatalmi, nagyhatalmi szándékok és célok vizsgálatának elhanyagolását, pedig ezek egy adott válsághelyzet megoldásának fontos részét képezik. Például a szudáni darfúri régióban is akkor ér véget a vérengzés, amikor a térségben érdekelt nagyhatalmak azt előmozdítják.

A történelmi tapasztalatok csakugyan azt mutatják, hogy a népiirtások a legtöbb esetben kiélezett hatalmi játszmák következményei. A gyűlölködés mérgét tudatosan adagoló politikai hatalom akár bel-, akár külpolitikai kudarcaiért bűnbakokká tesz társadalmi csoportokat, bomlasztja, majd élesen megosztja az addig békésen együtt élő közösségeket. Felerősíti a vallási ellentétet, szítja a sovinszta gyűlöletet. Az intézményesített erőszak addig tart, amíg a térségben érintett nagyhatalmak a rendteremtés szándékával be nem avatkoznak. Közben ezrek, tízezrek vagy százezrek sorsa fordul tragédiába.

1. Kerényi Károly által Isten-tanként, ember-tanként meghatározott mítosztörténetekből az üldözés intézményét emelte ki és elemezte Bíró Judit: *Az üldözés klasszikus hagyománya*. <https://ligetmuhely.com/liget/az-uldozes-klaszikus-hagyomanya/> ↑
2. Montesquieu: *A törvények szelleméről*. Osiris – Attraktor. Budapest 2000. 50–51. ↑
3. Suetonius: *Caesarok élete*. <http://mek.oszk.hu/03200/03264/03264.htm#10> Letöltve 2018. okt. 8. ↑
4. Körösi Réka: *A boszorkányüldözés és háttere az újkori Európában*. <http://ujkor.hu/content/boszorkanyuldozes-es-hattere-az-ujkori-europaban> – Letöltve 2018. okt. 2. ↑
5. Száraz Miklós György: *A bujaság története*. Budapest, Helikon Kiadó, 2015. 100–101. ↑
6. Johan Huizinga: *A középkor alkonya*. Athenaeum kiadása. Fordította Szerb Antal. Budapest é. n. [1938] 21–22. ↑
7. Charles Sellers – Henry May – Neil R. McMillen: *Az Egyesült Államok története*. Maecenas Könyvkiadó 1996. 29. ↑
8. Mary Beth Norton: *In the Devil's Snare. The Salem Witchcraft Crisis of 1692*. New York, 2002. 436 p. ↑
9. Berend T. Iván: *Válságos évtizedek. A 20. század első fele közép- és kelet-európai történetének interpretációja*. Budapest, 1987. 59. p. ↑
10. Henry Morgenthau: *Morgenthau nagykövet története*. <http://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/comment/morgenthau/Morgen27.htm> Letöltés 2018. okt. 17. ↑
11. A szovjet-orosz polgárháború áldozatairól Szilágyi Ákos: *Az 1917-es Nagy Orosz Forradalom. Archaikus népi „szmuta” és modern forradalom* (2. rész) 2000, 2017. 7. szám Letöltve: 2018. nov. 27. ↑

12. https://hu.wikipedia.org/wiki/A_n%C3%A9piirt%C3%A1s_nyolc_szakasa Letöltve 2018. okt. 18. ↑
13. Dirk Moses: *Why the Discipline of „Genocides Studies” Has Trouble Explaining How Genocides End?*
<http://howgenocidesend.ssrc.org/Moses/> Letöltés 2018. okt. 22. ↑

kép | Oswaldo Vigas művei, wikiart.org

Brassó Anna

BOSZORKÁNYBODZÁK

2019-02-14 | VERS

Ősanyáim bodzaernyők és vérehulló
fecskefüvek között laknak,
nógrádi dombok, szertehasadt ég vászna alatt,
fehér szoknyám öntik le, újra és újra borral,
mint összevérzett lepedőik,

savanyodik a bor, mesék borostyánindái
kanyarognak novemberben,
míg megfagynak a történetek.

kép | shutterstock.com

Vörös István

TÚL JÓL ÉRTHETŐ

2019-02-26 | **VERS**

Az ember végül semmi lesz,
és mint állatfaj is kivész.
Így kívánja Arisztotelész,

árnyék árnyékkal összevesz?

A rendszeralkotó csibész,
az ember, végül semmi lesz,

a semmit öli majd a semmi-vész,
a valami-baj meg kivet,
így kívánja Arisztotelész.

Vagy éppen ő nem kívánna ilyet?
Túl jól érthető az egész,
az ember végül semmi lesz,

a minddel néha összenéz,
kis változást feltételez,
így kívánja Arisztotelész,

vagy így nem, és ez is remek,
a gondolkodás elől visszalép,
az ember végül semmi lesz,
így kívánja Arisztotelész.

kép | shutterstock.com